

«Historien kan ei opvise mage»

En analyse av skillingstrykk som dokumentarv

Katrine Watz Thorsen

Masteroppgave i MUSKUL4590
Museologi og Kulturarvstudier
30 studiepoeng

Institutt for Kulturstudier og Orientalske Språk
UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2018

«Historien kan ei opvise mage»

En analyse av skillingstrykk som dokumentarv

© Katrine Watz Thorsen

2018

«Historien kan ei opvise mage» - En analyse av skillingstrykk som dokumentarv

Katrine Watz Thorsen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Webergs Printshop

Sammendrag

I denne oppgaven vil jeg se på hvordan skillingstrykk kan sees i lys av Norges Dokumentarv, og hvordan dette materialet kan bidra til å forstå utvelgelsesprosesser og kulturarvsbegrepet.

Det finnes et hav av måter vi forholder oss til fortiden, og til historien, på. Historisitet kan forklares som en slik historisk bevissthet. Den moderne måten vi bruker begrepet *Kulturarv* på kan sees som et eksempel på historisitet, et samtidig uttrykk for en bevissthet til historien. Ved å kalle noe kulturarv, ved å velge ut og utheve noe, så velger man samtidig bort noe annet. Skillingstrykk er en rik kilde til en fortidig populærmentalitet, idestrømninger og ideologi. Allikevel har de tradisjonelt sett blitt valgt bort i et kulturarvsperspektiv. Jeg vil i denne oppgaven besvare spørsmål rundt hva slags historiske dokumenter skillingstrykk kan sies å være. Og sekundært, hvilke holdninger og hvilket verdensbilde kan leses ut ifra skillingstrykkene, og hvordan kan de brukes for å forstå sin samtid? Ved å gjøre en nærlesning av tre skillingstrykk fra siste halvdel av 1800-tallet har jeg belyst forholdet mellom individet og kollektivet, og ved å sette skillingstrykkene inn i intertekstuelle nettverk har dette kunnet understrekes ytterligere, og jeg har dermed kunnet se tekstene ut ifra den konteksten de er skapt i.

UNESCOs Memory of the World-program, og den norske delen Norges Dokumentarv, stiller seg i rekken av institusjoner som skal være med å forme en fremtidig bevissthet, et narrativ knyttet til samfunnet vårt, vårt kollektive minne og vår fortidsbevissthet. Ved å se på et materiale som har blitt «glemt», vil jeg argumentere for at måten utvelgelses har blitt gjort, og gjøres, kan føre til at vi overser potensielle kilder til deler av samfunnet som ofte ikke har hatt en like høy og klar stemme som majoriteten. Jeg foreslår langt ifra noen løsning på utfordringene, men vil med denne oppgaven poengtere at man i møte med begreper som kulturarv, dokumentarv, enestående universell verdi og kanon må være bevisst på, og til og med kritisk til, de prosessene som ligger bak.

Forord

I begynnelsen av vårsemesteret 2016 presenterte Line Esborg det som skulle være tema for dette kullet bacheloroppgaver i Kulturhistorie, nemlig skillingstrykk. Jeg var litt forvirret, litt skuffet og veldig usikker på hvordan i all verden dette skulle bli en interessant bacheloroppgave. Men dette skulle altså bli begynnelsen på min interesse for dette merkelige materialet, og det hele startet med Lines engasjement og entusiasme. Jeg vil derfor takke min veileder Line, ikke bare for å ha veiledet meg gjennom denne masteroppgaven med stødig hånd og heiarop, men også for den smittende entusiasmen du har vist for skillingstrykkene.

Jeg vil også takke mine medstudenter, hele «klasse 5b». For spennende turer til steder som Warszawa, Håøya og Kongsvinger, for inspirerende samtaler om alt mellom himmel og jord, og for masse is i sola. Uten dere hadde disse to årene på ingen måte vært det de har vært.

Takk til pappa som sa at universitetet er som en godtebutikk, og dyttet meg i retning Blindern. Du hadde helt rett! Og til mamma som heier selv på tunge dager. Og til min søster Tuva, som korrekturleser midt på natten.

En helt spesiell takk må også rettes Vilde Lunnan Djuve. For alle gode samtaler, for gode råd, for å ha vært overordnet fadder gjennom en hel mastergrad, for at du har korrekturlest alle oppgaver jeg noen gang har levert (dette var den siste!), og for generelle klapp på hodet og en hånd å holde i. Jeg er evig takknemlig.

Sist, men ikke minst, vil jeg takke min kjære samboer Isak. Takk for at du utfordrer meg, og diskuterer ting vi egentlig er enige om så jeg må tenke en ekstra gang. Og takk for at du har sagt at jeg er flink og kul gjennom fem år på Blindern.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	v
Forord	vi
Innholdsfortegnelse.....	viii
1. Innledning.....	1
Memory of the World og Norges Dokumentarv.....	3
Problemstilling	4
Forskningshistorie og avgrensning	4
Oppbygging og struktur	5
2. Skillingstrykket og Norges Dokumentarv	6
Et undervurdert kildemateriale.....	6
Memory of the World og Norges dokumentarv	10
Definisjoner.....	11
Bevaring, tilgjengelighet og bevissthet	12
Autentisitet.....	13
Vårt felles minne	14
3. Teori og metode	15
Skillingsviser som eksempler	15
Intertekstualitet	16
Kulturarv, kollektivt minne og kanonisering.....	18
Nærlesning	23
Paratekst	25
4. Analyse.....	27
Trykk 1, Sammenstøtet mellom dampskipene «Norge» og «Bergen»	27
Paratekst	27
Intertekstualitet og eksempellogikk.....	29
Trykk 2, Sang om Chikago store Ildebrand, den 8de og 9de Oktober 1871	33
Paratekst	33
Intertekstualitet og eksempellogikk.....	34

Trykk 3 – En ny vise om det forunderlige syn.....	37
Paratekst	37
Intertekstualitet og eksempellogikk.....	37
5. Diskusjon.....	42
Verdensbilde.....	42
Kollektivt minne og historie nedenfra-opp	43
I lys av Norges Dokumentarv	46
Utvelgelsesprosess	48
6. Avsluttende bemerkninger	53
Litteratur	55
Appendiks A: Transkriberte skillingstrykk	60
Trykk 1.....	60
Trykk 2.....	62
Trykk 3.....	64
Appendiks B: Faksimiler av Skillingstrykk.....	65
Trykk 1.....	65
Trykk 2.....	69
Trykk 3.....	72

1. Innledning

«De aller fleste er enige i at historie er viktig» hevder Anne Eriksen. Hun åpner sin bok «Historie, Minne, Myte» (1999) med å påpeke at historie er noe som kan legitimere rettigheter og begrunne krav, både av kulturell og politisk art. Historie kan være en kilde til identitet og tilhørighet, både for enkeltpersoner og for nasjoner. På den andre siden beskrives «historieløshet» som noe svært negativt, som en fare eller en trussel. Det kan forbindes med en mangel på identitet, hvor synlig man er sosialt, hvilke rettigheter man har, om man som gruppe eller individ er undertrykt. Historiebegrepet illegges ofte svært mye verdi. Samtidig kan det virke så selvfølgelig at det blir vanskelig å stille spørsmål ved det (Eriksen 1999, 9-10).

Historie kan aldri romme hele fortiden, den krever at noen gjør et utvalg og setter hendelsene i rekkefølge. Det er også viktig å ha i mente at historien skapes *nå*. Den er et produkt av den tiden og den konteksten vi lever i (Eriksen 1999).

Historisitet kan forklares som en historisk bevissthet, altså måten et samfunn relaterer til fortiden på. En moderne måte bruke begrepet *kulturarv* på kan være et eksempel på en slik historisk bevissthet. For å kunne forstå hva som ligger i dette begrepet, må man være bevisst sin egen tenke- og handlemåte i møte med historien, sin egen historisitet. Dette er ikke alltid like enkelt (Jensen 2008, 60, Eriksen 1999, 12, Asdal et al. 2008, 11).

Det finnes et hav av måter vi forholder oss til kulturarv på, og innenfor kulturarvstudier (heritage studies) finnes det utallige definisjoner og perspektiver på kulturarv, (Harrison 2013, 5-7, Stig Sørensen and Carman 2009, 1-2, Eriksen 2014, 1-2, Smith 2006, 2). Det de fleste imidlertid enes om, er at kulturarv er et samtidig uttrykk for vår bevissthet til fortiden, det er en prosess og noe som hele tiden produseres og reproduseres. Kulturarvsteoretiker Rodney Harrison mener kulturarv ikke bare innebærer en gruppe eller nasjons forhold til fortiden og historien, men at begrepet også innebærer en rekke faktorer som er med på å produsere en fortid i nåtiden (Harrison 2013, 5, Eriksen 1999, 12).

Noe av det jeg finner aller mest interessant innen kulturarvstudier, og en av grunnene til at jeg valgte å skrive denne oppgaven, er hvordan det i møte med begreper som «kulturarv» alltid foregår utvelgelsesprosesser. Ved å kalle noe kulturarv, ved å velge å utheve noe, velges samtidig noe bort. Historikere, kulturhistorikere, arkeologer, museologer, arkitekter osv fungerer som forvaltere av fortiden og vårt kollektive minne. Det samme gjør utdanningsinstitusjoner, departementer og andre offentlige instanser. Dette gjøres slik at vi som lever i nåtiden, og fremtidige generasjoner vil bli tilstrekkelig informert om verdien og viktigheten av kulturarven (Smith 2006, 30). Men hva med det som ikke velges ut, det som velges bort, og det vi velger å glemme? Historie må nødvendigvis være selektiv, og dette gjelder i enda større grad kollektivt minne. Det er kun noen få utvalgte hendelser, gjenstander, tekster og personer vi som samfunn har kapasitet til å inkludere i vår reproduksjon av fortiden. Eriksen formulerer det slik:

«Andre deler av fortiden, som faktisk også kan ha hatt stor betydning for å forme ettertidens mennesker og samfunn, forblir i beste fall «historie» eller forsvinner i skyggen av kulturarvens triumftog.» (2009, 479)

I denne oppgaven er det nettopp dette glemte, det som er valgt bort, som står i sentrum, og det fravalgte som skal gås etter i sømmene er sjangeren skillingstrykk: et spennende skriftlig materiale som til nå har falt helt utenfor kulturarvsbegrepet til nå.

«Historien kan ei oppvise Mage». Slik åpner skillingsvisen «Sang om Chikago Store Ildebrand den 8de og 9de Oktober 1871». Og med denne linjen blir vi tatt med inn i disse to høstdagene i 1871, der en hel by fikk livet snudd på hodet. Skillingstrykk (og annen gatelitteratur) kan være en av de beste kildene til et inntrykk om en fortidig populærmentalitet, idestrømninger og ideologi (Roud 2015, 1, Alver 2003, 96). Hvordan har innbyggerne i Chicago forholdt seg til det som skjedde, hvilken mening la de i hendelsen, og hvordan spilte den inn i deres virkelighetsoppfatning?

Arkivar Leslie Shepard mener at dersom man skal se på hvordan litteratur har hatt en innflytelse både kulturelt og politisk vil man få et veldig ensidig bilde dersom man kun skal ta utgangspunkt i bøker. Bøker var skrevet av profesjonelle forfattere og utgitt til et privilegert mindretall, en overklasse, som hadde råd til dem. Språket og temaer de tok opp reflekterte den mer sofistikerte delen av samfunnet de rettet seg mot. De første fire århundrene etter at trykkpressen ble oppfunnet var bøker i all hovedsak for geistlige, adelsmenn, akademikere, handelsmenn og enkelte blant overklassen. De var ikke for

folk flest, for massene. Dersom man ut ifra litteratur skal forsøke å få et innblikk i hvordan samfunnet har artet seg, hvilke ideer folk har hatt, hvilket syn man hadde på sin omverden, vil man altså lett kun kunne spore ideene og synet fra elitens ståsted (Shepard 1973, 13, Roud 2015, 1-3).

Men hva er et skillingstrykk? Dette er et mangesidig og heterogent materiale. De kan blant annet studeres som musikk, som nyhetskilde eller som litteratur. Jeg veldig i denne oppgaven å se dem som et historisk dokument.

Memory of the World og Norges Dokumentarv

Skillingstrykkene er som sådan ikke fanget opp av de større kulturarvsinstitusjoner og representerer dermed også noe av det kontroversielle/vanskelige ved kulturarv og utvelgelsesprosesser. På verdensbasis er det UNESCO og på Norgesbais er det Norges Dokumentarv som er spydspissene i denne sammenhengen. UNESCO sitt Memory of the World-program og Norges Dokumentarv er et uttrykk for hvordan vi har valgt å forholde oss til fortiden. Memory of the World-programmet ble opprettet i 1992, opprinnelig for å fremme og tilrettelegge for bevaring av dokumentarv, samt gjøre den mer tilgjengelig for folk flest (UNESCO 2002, 2). For å forstå bakgrunnen for dette registeret må vi huske på at det ikke er skapt i et vakuum. Det inngår i en kontekst, og temporalitet kan ikke tas ut av denne ligningen (Eriksen 2014, 20).

Norges Dokumentarv stiller seg i rekken av institusjoner som skal samle inn og ta vare på vårt kollektive minne, sammen med biblioteker, arkiver og museer. De skal sammen være med på å forme vår fremtidige bevissthet, tolkninger og narrativer knyttet til samfunnet vi lever i. De tar på seg å identifisere de dokumentene som bør utheves som betydningsfulle, og sikrer disse for ettertiden. Å ilegge noe betydning kan imidlertid være svært problematisk. Hva som har betydning vil være svært subjektivt, både med tanke på hvilke personer og institusjoner som faktisk har makt i en slik utvelgelse, men også når det kommer til temporalitet (Lloyd 2007, 54-55).

Det finnes et sett kriterier et dokument eller en samling må møte for å kunne bli vurdert til Norges Dokumentarv og Memory of the World-registeret. Disse har fått kritikk for å være karakterisert av en vestlig tilnærming til hvordan vi ilegger kulturarv og dokumentarv verdi og betydning. Hvem sine verdier er det som blir del av vårt kulturelle minne, og hvem blir da utelatt?

Eriksen ser i sin artikkel «Kulturarv og Kulturarvinger» på hvordan begrepet kulturarv brukes, og åpner med følgende «Kulturarven griper om seg. En absurd påstand?». Kulturarven dukker opp mange steder og i ulik form, i diskusjon om flytting av nasjonalgalleriet, i stortingsmeldinger, i spørsmål om klima og miljø. Det som imidlertid er tydelig er at kulturarv er viktig, at den er verdifull, og at det er noe vi må ta vare på. Dette er omtrent alle enige om. Men det er sjelden vi stiller spørsmål rundt hva kulturarv faktisk *er* (Eriksen 2009, 474).

Problemstilling

Ved å ilegge noe en verdi, ved å velge å ta vare på noe, og innlemme noe i Norges Dokumentarv og et kollektivt minne, så velger man samtidig *bort* noe. Ved å se på et materiale som ikke har blitt utvalgt, som har blitt «glemt», vil jeg argumentere for at måten utvelgelses har blitt gjort, og gjøres, kan føre til at vi overser potensielle kilder til deler av samfunnet som ofte ikke har en like klar og tydelig stemme som majoriteten.

Min hovedproblemstilling er:

I lys av Norges Dokumentarv, hva slags historisk dokument kan skillingsstrykk sies å være?

Og sekundært: Hvilke holdninger og hvilket verdensbilde kan leses ut ifra skillingsstrykkene, og hvordan kan de brukes for å forstå sin samtid?

I denne sammenhengen representerer jeg kulturarvstudier, og jeg vil svare på problemstillingen ut ifra det utgangspunktet. Allikevel har vil min bakgrunn i kulturhistorie også farge analysen og hvordan jeg møter materialet.

Forskningshistorie og avgrensning

Skillingsstrykk og annen gatelitteratur har sirkulert fra boktrykkingens morgen og til midten av 1900-tallet (Shepard 1973, 13, Brandtzæg 2018, 94), men har til nå vært et underkjent materiale. Av det lille som er gjort av forskning på området, er det imidlertid slik at det materialet som har fått hovedfokuset er det av det tidligste som finnes i denne sjangeren. Roud peker på hvordan det i England har blitt rettet langt mer oppmerksomhet mot det tidlige materialet, med særlig overvekt 1600 og 1700-tallet. Det samme gjelder i Norge, og i skandinavia. Av det lille som er gjort, har 1700-talls trykk vært i fokus (se f.eks Näslund 2010, Nilsson Hammar 2012, Kverndokk 2015, Alver

2003, Savin 2011). Til tross for kraftig ekspansjon i produksjon mot midten av 1800-tallet finnes det også langt flere trykk bevart fra denne perioden (Roud 2015, 2).

Jeg har valgt å ta for meg tre trykk fra sist halvdel av 1800-tallet, skillingstrykkenes storhetstid, fra henholdsvis 1858, 1871 og 1857.

Som nevnt har ikke skillingstrykk vært gjenstand for noen større forskningsprosjekter og det er ikke skrevet noen doktorgradsavhandling som tar for seg materialet eller sjangeren. I Sverige, Danmark og England er dette et materiale som har fått langt mer oppmerksomhet (se f.eks Savin 2011, Piø 1994, Näslund 2010, Hedin 2004, Nilsson Hammar 2012, Atkinson and Roud 2015, Shepard 1973).

I januar i år startet imidlertid litteraturviter Siv Gøril Brandtzæg opp prosjektet «Norwegian Broadside Ballads, 1550-1950: recovering a cultural heritage» (Brandtzæg 2017). Dette vil være det første prosjektet i sitt slag, og vil se på dette materialet fra flere spennende perspektiv.

Oppbygging og struktur

I kapittel to vil jeg presentere fenomenet skillingstrykk, samt UNESCOs Memory of the World-program og det norske delen av dette programmet, Norges Dokumentarv. I kapittel tre vil jeg presentere det teoretiske og metodiske rammeverket jeg har benyttet meg av. For å kunne utføre analysen min har jeg valgt å gjøre en kulturhistorisk nærlesning av de tre skillingstrykkene, og dette vil utgjøre min metode. Ved å stille de målrettede spørsmål i møte med materialet vil jeg kunne si noe om den konteksten tekstene er skapt i og hvordan de forholder seg til sin samtid. Av teoretiske begreper vil jeg benytte meg av eksempellogikk og intertekstualitet. Dette vil hjelpe meg å forstå det virkelighetsbildet og de informasjonsnettverkene trykkene inngår i, og med det se dem som del av en større kontekst. Kollektivt minne vil også være et begrep som vil være nyttig for å forstå bakgrunnen for Norges Dokumentarv, og skillingstrykkene i lys av dette. I kapittel fire vil jeg gjøre en nærlesning og analyse av tre skillingstrykk. I kapittel fem vil jeg gjøre en diskusjon av det jeg har funnet i analysen, og i enda større grad se skillingstrykkene i lys av Norges Dokumentarv og som del av vårt kollektive minne. I kapittel seks vil jeg komme med avsluttende bemerkninger. Vedlegg av faksimiler og transkriberte trykk vil komme etter litteraturlisten.

2. Skillingstrykket og Norges Dokumentariv

Et undervurdert kildemateriale

Skillingstrykket, eller skillingsvisen, kan se ut til å være den mest populære litterære sjangeren vi har hatt i Norge med tanke på opplag, antall trykk i sirkulasjon og spredning i både tid og rom (Brandtzæg 2017, 2018, 97). Allikevel er dette en sjanger som har blitt oversett, og etter min mening undervurdert.

Skillingstrykket var også Norges første massemedium, og var i sirkulasjon fra rundt 1600 til 1900 (Alver 2003, 96, Nilsson Hammar 2012, 32, Brandtzæg 2018, 94). En av funksjonene de hadde var som kilde til nyheter og andre aktualiteter, enten det gjaldt et mord, en brann eller Titanics forlis. De kunne formidle nyheter på et enkelt og ofte personlig vis. De ble også sunget av selgeren på markedsplasser og lignende gjorde nyhetene og sakene tilgjengelig for et bredere publikum. De solgtes til en billig pris og navnet *skillingstrykk* kommer av dette, de ble opprinnelig solgt for én eller noen få skilling. Ikke bare nyheter ble formidlet via disse trykkene, også annen form for underholdning, som blant annet kjærlighetsviser, revyviser og satiriske viser.

Skillingsvisenes forside hadde et karakteristisk utseende som ofte oppga antall viser og lange narrative titler som ga et detaljert inntrykk av hva trykket inneholdt, og de skulle fungere som salgsmomenter (Nilsson Hammar 2012, 34, Brandtzæg 2018, 101-102). Helt konkret er et skillingstrykk et trykt hefte i størrelse A5, som oftest på fire til seksten sider. Det inneholdt som oftest en eller flere folkelige viser, og eventuelt en prosatekst som gikk litt mer i dybden på temaet visene omhandlet. Disse prosatekstene forekommer oftest i trykkene som omhandler en nyhetssak. Forsiden av trykket var som oftest preget av tittelen, som ofte var lang og beskrivende, og som tok opp mye plass. Forsiden kunne også inneholde en illustrasjon, og det er tydelig at disse forsidene var laget for å selge trykket, og lage assosiasjoner til nyhetssaker (Näslund 2010, 133)

De ble solgt av gateselgere i byer og omreisende selgere på landsbygda, og de som solgte trykkene sang også gjerne visene. Dette bekreftes blant annet av et dagbokinnlegg fra begynnelsen av 1700-tallet som Shirley Näslund trekker fram i sin artikkel «Den

mångstämmiga monstervisan – röster, intertekster och kontekster i skillingstryck om sällsamma skepnader»(2010). De ble sunget av forselgeren for å gjøre reklame for sangene sine, men også for å gjøre melodiene kjent, slik at publikum kunne synge disse videre. De ble altså ikke bare lest som tekst, de ble sunget og *brukt* (Näslund 2010, 129). Olav Solberg trekker også frem Arne Garborgs novelle «Stordåd», og hvordan den nevner salg av skillingsviser som en del av et gatebilde i Christiania i 1860 og 1870-tallet. Hos Garborg blir salget av skillingsviser brukt som en kontrast, salget av skillingsvisene er ikke rettet mot overklassen, men mot tjeneste- og arbeiderfolk (Solberg 1996, 10). Om visene var skrevet av «folket», altså ikke medlemmer av en borgerlig kulturelite, kan man ikke vite sikkert, da de som oftest ikke hadde oppgitt navngitt forfatter.

For fattige og analfabeter kunne imidlertid dette være en avgjørende substitutt til dyrere og mer utilgjengelige nyhetskilder som aviser eller annen litteratur. Språket var ofte enklere, og de var billige. Måten skillingsvisene ble brukt som alternative nyhetsformidlere kan sammenlignes med hvordan formidling av nyheter foregår på sosiale medier i dag. Det er lett tilgjengelig, koster lite eller ingenting, og det er skrevet og formidlet på en måte som gjør det lettfattelig for alle. Ofte var de også skrevet av en anonym forfatter, og ble ikke utsatt for sensur på samme måte som andre kanoniserte tekster. Men de har altså ikke vært uten kontrovers, og de har befunnet seg nederst på en litterær rangstige. De har blitt omtalt som vulgær gatepoesi, lettvinde allmueviser og nedrige tjenestepikesanger. I Danmark ble det til og med utstedt et forbud mot produksjon og salg av skillingsviser (Brandtzæg 2018, 99). Den lave litterære statusen, samt motstanden mot den, kan igjen sammenlignes med hvordan mange i dag ser på nyheter og andre saker som er skapt for å deles på sosiale medier, og den aktuelle debatten rundt forholdet mellom uautoriserte nyhetsformidlere og «fake news» om har blitt intensivert det siste året.

Til tross for denne lave statusen hevdes det blant annet av litteraturviter Leslie Shepard (1973), som har forsket på samme typen trykk i England, at denne typen tidlig moderne viser har hatt langt større innflytelse på samfunnet enn det bøker skrevet for eliten hadde. En viktig faktor er at de hadde langt større nedslagsfelt. Dette er en av grunnene til at jeg mener de bør bli undersøkt som sentrale historiske dokumenter. Dette er en sjanger som så dagens lys hele 200 år før andre populære sjangre, som for eksempel

romanen, de ble trykket i enorme kvanta og måten de bli distribuert på gjorde at budskapet kunne nå langt, også over landegrensene. Dette er et materiale som kan gi oss et unikt nedenfra-opp-blikk på en periode på over 400 år, som andre kilder ikke vil kunne gjøre på samme måte.

Steve Roud poengterer i introduksjonen til «Street ballads in Nineteenth-Century Britain, Ireland and North America: The Interface between print and oral traditions» at skillingstrykk og annen gatelitteratur kan være en av de beste kildene til et inntrykk i en fortidig populærmentalitet. Det er imidlertid slik at det materialet som har fått hovedfokuset er det av det tidligste som finnes i denne sjangeren. Roud peker på hvordan det i England har blitt rettet langt mer oppmerksomhet mot det tidlige materialet, med særlig overvekt 1600 og 1700-tallet (Roud 2015, 1-2). Det samme gjelder i Norge. Av det lille som er gjort, har 1700-talls trykk vært i fokus. På grunn av kraftig ekspansjon i produksjon mot midten av 1800-tallet finnes det også langt flere trykk bevart fra denne perioden.

Det samtidige og umiddelbare står i fokus i veldig mange skillingstrykk, og vi kan se deltitler som «En helt ny vise!» eller «En helt ny nyhet!». Dette kan bidra til å gjøre dem spesielt interessante som historisk dokument og kilde, særlig når det kommer til historie som dreier seg om dagligliv, meninger og idestrømninger. Det finnes en rekke ulike undersjangre innenfor skillingsviser, blant annet rallarviser eller arbeidervisere, viser om forbrytere (og viser skrevet av forbrytere), nyhetsviser, viser om ulykker og forlis, viser om ny teknologi, religiøse viser, og viser om kvinner og kjærlighet. Det er altså et bredt spekter av informasjon å lese ut ifra disse visene.

Skillingsvisene ligger i et grenseland mellom skriftlig og muntlig kultur, de er både materielle og immaterielle. Viser har blitt sunget og vært en av de vanligste formene for underholdning lenge før boktrykking kom til Norge. Visene har blitt sunget og holdt i live gjennom en muntlig kultur, fra person til person. Dette fortsatte til en viss grad også etter at de begynte å trykke dem opp og selge dem.

Roud foreslår derfor at vi ikke kan snakke om en skarp dikotomi mellom det muntlige og det skriftlige, til tross for at man ofte snakker om en utvikling fra det førstnevnte til det sistnevnte. Det var vært en prosess med lån og kopiering frem og tilbake, sannsynligvis langt mindre forutsigbart enn tidligere antatt (Roud 2015, 4).

Fra midten av 1800-tallet har skillingstrykkene hatt sin storhetstid, og største produksjonsomfang. På denne tiden drev folklorister og folkeminnesamlere innsamling av (og noen vil kunne påstå at de var med på å skape) andre deler av folkekulturen. Blant annet i form av middelalderballader, eventyr og folkeviser. Et argument for at skillingstrykkene har vært oversett har vært at tekstene har vært enkle og vulgære, og ikke egnet for å løftes frem som en del av denne kulturen. Dette kan imidlertid sies om mye annet materiale som ble samlet inn på slutten av 1800-tallet (Roud 2015, 5-8) For å sette dette på spissen har det blant annet har det blitt utgitt en samling erotiske eventyr samlet inn av Asbjørnsen og Moe og utgitt første gang i 1977 av Høgseth og Andersson (Høgseth and Andersson 1977). Jeg finner det paradoksalt at det «folkelige» i noen tilfeller blir trukket frem som noe autentisk og noe å hegne om i noen tilfeller, slik som i folkeviser og eventyr, men som noe negativt og mindre verdifullt i tilfellet skillingstrykk. Her spiller dikotomien muntlig/skriftlig inn, og det som blir uthevet som verdifullt er det som har tradert muntlig, og som ikke har blitt «kontaminert» av skriften og trykkingen (Horstbøll 1999, 191). Denne tankegangen var også sentral i innsamling av folkeeventyr (Hodne 1998, 29-30).

Skillingsvisene fortsatte å bli fremført og sunget til kjente melodier av de som trykte og/eller solgte dem, eventuelt hadde de en oppgitt melodi som skulle være kjent for de fleste fra før. Dette kunne gjerne være en melodi fra en skillingsvise som hadde hatt spesielt stor suksess tidligere. De fortsatte også å ha en form som gjorde dem enkle å huske, de hadde rim og rytme, et tydelig narrativ og en form som gjorde dem enkle å tilpasse og lage varianter av. De blir personliggjort av den som synger visen, og noe som igjen understreker det performative ved denne tradisjonen (Brandtzæg 2018, 97). De er på mange måter også et flyktig medium. De var ikke ment for å bevares, de var ment for å brukes. Det materielle var ikke i fokus, det var visen, nyheten, den aktuelle saken som var hovedfokuset. De var gjerne trykket på billig papir, og de hadde ikke særlig verdi så fort man kunne visen utenat.

Når man omtaler kulturarv er det lett å forbinde dette med noe statisk, noe satt, som skal bevares for fremtiden. I dette tilfellet er det materielle nært knyttet til performansen, til noe immaterielt. I tillegg er dette immaterielle noe som ikke lenger praktiseres på samme vis som det ble gjort tidligere. Hvordan knyttes dette til noe nåtidig, og hvordan skal vi ta vare på det for fremtiden?

Det er flere årsaker til at dette materialet har blitt oversett av forskermiljøet. Rent materielt har de vært trykket på papir av lav kvalitet, og det er derfor ikke så mange trykk som har blitt bevart. Som nevnt over ble trykkene forbigått allerede av folkemинnesamlerne og innsamling av folkeminner på slutten av 1800-tallet. Historikeren P.A Munch utelot i 1848 skillingsvisene fra sin samling «Norske viser og stev i Folkespråket». De ble altså ikke sett på som tilstrekkelig autentiske uttrykk for det folkelige man i en slik samling skal utheve (Brandtzæg 2018, 99). Dette kan se ut til å være en holdning som har satt sine spor, da det heller ikke senere er skrevet en bok om temaet, det er ikke avlagt noen doktorgrad der trykkene har vært en betydelig del. I motsetning til Sverige, Danmark, England og USA har det her til lands ikke vært noen akademisk interesse for skillingstrykk.

Det at det umiddelbare og det samtidige har vært i fokus, kan nok også bidra til å se på dem som noe som blir raskt utdatert og dermed mindre interessante. Kulturminner og kulturarv er som oftest noe vi ser på som bestandig og noe satt, som vi må ta vare på for fremtiden. Skillingstrykket ligger i skjæringspunktet mellom det bestandige og det flyktige, det materielle og det immaterielle. Dette kan nok også gjøre at det faller mellom to, eventuelt flere, stoler dersom vi skal se dem i et kulturarvsperspektiv.

De trykkene vi har som er blitt bevart er også spredd rundt i flere arkiver, blant annet på Nasjonalbiblioteket, i Gunnerusarkivet i Trondheim, og i Norsk Folkemинnesamling. Det har ikke blitt foretatt noen digitalisering av materialet, noe som også gjør det vanskelig å få en oversikt over samlingene, og det er generelt et uoversiktlig materiale å jobbe med.

Skillingstrykkene kan på den ene siden gi oss et innblikk i en av de aller mest populære litterære sjangrene vi har sett med tanke på antall trykk i omløp og geografisk spredning. På den andre siden, og kanskje enda viktigere, kan de gi oss til dels iusensurerte innblikk i hvordan folk har forholdt seg til blant annet kjærlighet, kriminalitet, straff, døden, religion, normer og regler. Der de fleste andre litterære kilder fra denne tiden peker ovenfra-ned kan skillingstrykkene gi oss et usminket blikk nedenfra-opp.

Memory of the World og Norges dokumentarv

I 1992 lanserte UNESCO programmet Memory of the World (heretter MoW). Norges dokumentarv er den norske delen av dette programmet. Den mest synlige delen av

programmet, selve registeret, ble etablert tre år senere, i 1995 (UNESCO 2002, 3). I de generelle retningslinjene for MoW fra 2002 beskrives registeret slik:

«The Memory of the World is the documented, collective memory of the peoples of the world – their documentary heritage – which in turn represents a large proportion of the world’s cultural heritage» (UNESCO 2002, 2).

Så hva er dokumentarv? Seniorrådgiver i Kulturrådet Synne Stavheim skriver i en utgave av Arkivmagasinet at «Dokumentarven reflekterer vårt globale mangfold av språk, mennesker og kulturer. Den er vår felles hukommelse.» (Stavheim 2012, 6).

MoW-registeret er et internasjonalt register som ifølge UNESCO og Kulturrådet skal kunne fungere som kilde til kunnskap og refleksjoner omkring historisk utvikling, både nasjonalt og internasjonalt. MoW er ment å være en paraply for mange typer kunnskap og disipliner, som arkivarer, bibliotekarer, museologer og andre. Meningen er at man i fellesskap skal kunne bringe med seg de perspektivene man selv, og institusjonen man tilhører, innehar og samtidig nå ut til de mindre formaliserte og tradisjonelle kildene til kunnskap (UNESCO 2002, 5).

Så hva slags dokumenter blir inkludert i dette registeret? Hvilke dokumenter blir sett på som historiske dokumenter og dokumentarv? I registeret finnes dokumenter som angår enkeltpersoner, organisasjoner, folkegrupper og nasjoners historie. Dagboken etter Anne Frank, styreprotokollen for Norges første oljeselskap, Statoil, vaktprotokollen fra Oscarsborg festning som dokumenterer senkningen av Blucher er blant dokumenter som er tatt opp i registeret (Stavheim 2012, 6). Dette er dokumenter som både fysisk sett og innholdsmessig er svært ulike, men som dokumenterer viktige historiske hendelser.

Definisjoner

I retningslinjene defineres *dokument* som «that which «documents» or «records» something by deliberate intellectual intent». Det understrekes her at det i noen kulturer vil være større fokus på det skriftlige, og dermed flere dokumenter, enn i andre, men at immateriell og muntlig kulturarv blir dekket av andre UNESCO-programmer (UNESCO 2002, 8). Det er altså en viktig komponent at det er en intensjon bak skapelsen av dokumentet eller dokumentene. En del av definisjonen på dokumentarv dreier seg om konteksten dokumentet, eller samlingen av dokumenter, ble skapt i. Ble det skapt for å dokumentere noe? Mange av skillingstrykkene, blant annet de tre som inngår i min

analyse, har en klar hensikt om å dokumentere en hendelse. Men ikke nødvendigvis for ettertiden. Her blir det flyktige ved dette mediet igjen understreket, de er ment å dokumentere noe for sin samtid. Kan det da ikke kvalifisere som dokumentarv?

Dokumentarv blir definert av følgende punkter:

- Flyttbar
- Består av tegn/koder, lyder og/eller bilder
- Mulig å bevare (bærerene er ikke levende)
- Mulig å reprodusere og migrere
- Et produkt av en tilsiktet dokumenteringsprosess

Det finnes noen unntak og utbroderinger til disse punktene (UNESCO 2002, 8).

Et dokument består av to komponenter: informasjonen og *innholdet*, og *bæreren* av dette. Når det kommer til dokumenter eller andre tekstartikler, som manuskripter, bøker, aviser eller skillingstrykk, kan bæreren være papir, plastikk, papyrus, stein etc. Dokumentarv kan være ett enkelt dokument, men trenger ikke være det. Det kan også være en gruppe dokumenter, som en samling eller et arkiv (UNESCO 2002, 8-9).

Bevaring, tilgjengelighet og bevissthet

MoW har tre hovedmål, a) Fremme og legge til rette for bevaring, b) Legge til rette for tilgjengelighet, og c) å øke bevissthet rundt dokumentarv verden over (UNESCO 2002, 3). UNESCO poengterer både i MoW sine retningslinjer og i andre publikasjoner at dokumentarv etter mange folkeslag nå står i fare for å gå tapt. Krig og konflikt, naturkatastrofer som flom eller brann, plyndring, eller rett og slett gradvis forsømmelse sees på som trusler ovenfor dette enorme materialet. Det blir også understreket at dette er et felles ansvar, og at det kun er ved kollektiv handlekraft vi kan redde unna dokumentarven før det er for sent, slik at våre etterkommere også skal kunne nyte av dette (UNESCO 2013, 2002).

MoW har som mål å anerkjenne dokumentarv av internasjonal, regional og nasjonal betydning, og forme registre heretter. Programmet skal fremme og legge til rette for bevaring og tilgjengelighet. Samtidig er et av de sentrale målene å skape bevissthet rundt dokumentarv i medlemslandene, både hos myndigheter og blant folk flest. Det er også et mål å øke interessen for vern av egen dokumentarv, både på institusjonelt og på nasjonalt nivå. UNESCO mener også at arbeidet med dette programmet skal kunne øke

graden av mellommenneskelig forståelse og respekt, vi er alle en del av en global identitet (UNESCO 2002, 2, Stavheim 2012, 6).

Autentisitet

I vurdering om dokumenter skal oppføres i registeret blir det tatt hensyn til autentisitet, om dokumentene er unike og uerstattelige og «om de gir unik dokumentasjon fra sin samtid» (Stavheim 2012, 8).

Autentisitet er et interessant begrep i denne sammenhengen, fordi det kan bety en rekke forskjellige ting. Dette registeret inneholder eksempelvis ikke utelukkende dokumenter skrevet i håndskrift. Ei heller inneholder det kun unike eksemplarer vi ikke kan finne andre steder. Statoils stiftelsesprotokoll er et godt eksempel på et dokument som det er nærliggende å tenke at det finnes flere eksemplarer av. I tidsperioden 1830-1870, som skillingstrykkene i utvalget for denne oppgaven befinner seg i, kan man også finne de opprinnelige delene av Norsk Folkemинnesamlings arkiv. I begrunnelsen til hvorfor akkurat dette er tatt inn i registeret kan man lese at «Samlingen representerer svært viktig dokumentasjon av muntlig norsk folkekultur og har vært med på å forme det som i dag oppfattes som nasjonalkultur» (Kulturrådet 2012b). Dette innebærer blant annet eventyrene til Asbjørnsen og Moe. Autentisitetsbegrepet her vil derfor ikke nødvendigvis dreie seg om enkeltdokumenter og hvordan de er unike nedtegnelser. Tvert imot finnes det i dette arkivet for eksempel en rekke oppskrifter av samme eventyr. Det vil selvsagt kunne argumenteres for at også de ulike oppskriften er interessante på sitt vis, men her er det samtidig snakk om dokumentasjon av dokumentasjon. Gjennom dette arkivet vil man kunne se hvordan dokumentasjonen av denne typen tradisjoner har artet seg.

I oppføringen av arkivet etter Hjula Væveri (1855-1957) finner man lignende argumentasjon. Materialet vil både kunne gi et innblikk i hvordan tekstilindustri langs Akerselva har artet seg i denne perioden, hvordan denne typen industri har tatt i bruk teknologi og kompetanse fra andre deler land, og gi et innblikk i en viktig del av kvinnehistorien i Oslo (Kulturrådet 2012a). Både autentisitetsbegrepet og dokumentasjonsbegrepet fungerer på flere nivåer.

Vårt felles minne

Både i retningslinjene utgitt av UNESCO (2002), i UNESCO-publikasjonen , «Protecting and Promoting Global Recorded Knowledge»(2013) og i Stavheim (2012) sin artikkel er det et tydelig fokus på *vår* felles hukommelse, *vårt* kollektive minne, og hvordan det er en *felles* oppgave å redde dette materialet fra å forsvinne.

Teorier og perspektiver som knytter seg til minnet, både på individuelt nivå og kollektivt, har de siste tiårene gjort seg svært gjeldende innen kulturstudier. Arkeologen Jan Assmann, og hans kone Aleida Assmann utviklet en teori rundt kulturelt og kommunikativt minne, som har fått mye oppmerksomhet. Jan Assmann presenterer i sin «Kollektivt minne og Kulturell identitet» en definisjon av kollektivt minne som

«the characteristic store of repeatedly used texts, images and rituals in the cultivation of which each society and epoch stabilizes and imports its self-image; a collectively shared knowledge of preferably (yet not exclusively) the past, on which a group bases its awareness of unity and character». (Grabes 2010, 311).

Denne definisjonen ligger svært nært opptil slik MoW og Norges Dokumentarv blir beskrevet og omtalt, uten at det er et uttalt teoretisk rammeverk som ligger til grunn for hvordan utvelgelse og nominasjoner foregår.

Denne måten å se på historien på er tett knyttet opp mot identitet. Som nevnt over er denne linken tydelig i omtale av både MoW, og Norges Dokumentarv, og det er nærliggende å tenke at bruk av ord som «vårt», «minne», «global identitet» og «felles» ikke er tilfeldig når det også er et så uttalt mål å vekke bevissthet rundt dokumentarv og skape engasjement hos medlemslandene.

Hvordan kan studiet av skillingstrykk raffinere/illustre/komplisere kulturarvsbegrepet? Skillingsstrykk er et eksempel på noe av det som har blitt valgt bort. Allikevel mener jeg det har mange elementer som gjør dem interessante som historiske dokumenter.

Det er dermed denne oppgavens hensikt å understreke hvor viktig det er å stille spørsmålstegn ved disse begrepene og vise til et eksempel på utelatelse fra definisjonen som er spesielt viktig i en norsk kontekst.

3. Teori og metode

Jeg vil i dette kapittelet presentere det teoretiske og metodiske rammeverket for denne oppgaven. Ved å se på disse tekstene som eksempler, og som del av intertekstuelle nettverk vil jeg kunne si noe om den konteksten de er skapt i. For å kunne utføre denne analysen vil jeg benytte meg av en kulturhistoriske nærlesning. Ved å stille målrettede spørsmål, og peke både inn mot, og ut fra, teksten vil jeg ved hjelp av disse begrepene kunne si noe om hvordan de forholder seg til sin samtid, og hvordan de kan sees som historiske dokumenter.

Skillingsviser som eksempler

Eksempler er noe vi omgir oss med hele tiden, både muntlig og skriftlig, bevisst og ubevisst. Litteraturviter John Lyons hevder at eksempler er det som på klareste måte får frem det som foregår på innsiden av en diskurs, ved å henvise til utsiden, til en fellesnevner som både taleren og den som lytter er kjent med (Lyons 1989, 3-4).

Kulturhistoriker Kyrre Kverndokk hevder at dersom noe skal kunne oppfattes som et eksempel må det skille seg ut, og ikke bare være en del av den ordinære strømmen av begivenheter som omgir oss. En hendelse blir til et eksempel i det noen fortolker, fremhever og forteller den som en fortelling om noe som har hendt. Samtidig som det må kunne skille seg ut, må det heller ikke være en for spesiell og unik hendelse, da vil den ikke kunne ha gyldighet utover seg selv, og selve poenget med å være en del av noe større, og noe gjentagbart, forsvinner. Kverndokk stiller spørsmål rundt hvordan en hendelse legges frem som en fortelling, hva slags argumentasjon inngår i eksempelfortellingen, hva slags type eksemplaritet blir hendelsen tilskrevet og hvordan gjøres hendelsen relevant for et publikum? (Kverndokk 2010, 57).

«Hvis en enkelthendelse skal tre fram som et eksempel, må den løftes opp fra den konstante strømmen av hendelser. Den må bli skåret til og formet språklig og retorisk slik at den kan bli presentert som et eksempel». (Kverndokk 2015, 61).

Kverndokk benytter seg av denne formen for eksempellogikk i sitt arbeid med tekster som omhandler jordskjelvet i Lisboa i 1755. Jeg mener denne måten å se på tekstene på

vil være fruktbart også i analysen av de tre trykkene jeg skal ta for meg, til tross for at de er litt over 100 år yngre.

Kulturhistoriker Audun Kjus har i sin artikkel «Eksempelet Sofie Johannesen», tatt for seg en skillingsvise (en skafottvise) fra 1876, og sett på hvordan forfatteren av visen har brukt seg selv (Sofie) nettopp som et eksempel, og hvordan det å forme et narrativ om en hendelse kan bidra til å vise til hva samfunnet kan forvente seg dersom man ikke holder seg innenfor en ramme (Kjus 2010, 94).

Blant annet tar visen for seg hvordan samfunnet vi lever i er syndige mot Gud, vi lar oss lokke av det som glitrer og frister, og blir ledet bort fra den smale sti og Jesu lære. Sofie omtaler videre den dommen og straffen hun skal få som noe som ligger nært opptil, eller springer ut av, den dommen vi alle en dag skal få. Denne jordslige dommen Sofie står ovenfor blir dermed et bilde for, og «en sansbar og objektiv utgave av den døden og dommen som venter oss alle» (Kjus 2010, 97).

Jeg vil argumentere for at det å se på skillingstrykkene som eksempler på denne måten kan være med på å gi et innblikk i hvordan både forfatteren og det tilsiktede publikumet for disse visene har oppfattet sine omgivelser, hvordan de har forstått sin virkelighet. Hvilken rolle har religion spilt, hvordan så man på nyvinninger innen teknologi, hvordan oppfatter man nyheter fra andre steder og andre land?

Jeg mener de kan være en kilde til informasjon om en samfunnsgruppe som ofte er utelatt av de større overordnede narrative. Eksempelvis finnes det svært få kilder som kan hjelpe oss med å forstå hva folk flest har trodd på og hvordan dette har preget livene deres (Slettan 1992, 133). Jeg mener skillingstrykkene kan være kilde og verktøy til blant annet dette.

Intertekstualitet

Eksempellogikk slik jeg vil benytte meg av det i denne oppgaven er nært knyttet til intertekstualitet, altså forholdet mellom tekster. Språkfilosof Mikhail Bakhtins begrep intertekstualitet innebærer at alle forfattede tekster bygger på andre tekster, og videre at all lesning og forståelse av disse tekstene bygger på tidligere erfaringer og andre tidligere leste tekster. Bakhtin hevder i sin bok «*Spørsmålet om talegenre*» (1998) at alle former for tekst eller språklig materiale må sees som konkrete ytringer, enten det er skriftlig eller muntlig, eller i skjæringspunktet, som skillingstrykk kan sies å være. Skillingstrykkene er trykte tekster, men trykkenes performans gjør at de også i stor grad

er muntlige, de har blitt sunget og lest høyt. De er derfor del av lange ytringskjeder, både som skriftlige og muntlige tekster.

«Gjennom konkrete ytringer kommer livet inn i språket», og uten disse mener Bakhtin at forholdet mellom språk og liv blir svekket (Bachtin and Slaattelid 1998, 4). Alle ytringer er en del av en kommunikasjonskjede. Dette, mener Bakhtin, er langt mer komplekst enn at vi har en taler og en lytter. Den som ytrer noe forventer et svar. Dette trenger ikke komme umiddelbart, og det er som regel en tidsforskyvning. Allikevel vil den som hører eller leser ytringen gjøre seg opp en mening, være enig eller uenig, ilegge ytringen sine erfaringer, og tolke det. Den svarende parten tar dette med videre i sine ytringer, og man vil formulere seg ut ifra det tilsiktede publikumet sitt (Bachtin and Slaattelid 1998, 11). Enhver forfatter av en tekst vil forholde seg til og inkorporere andre tekster, både fortidige og samtidige, lånt fra andre kulturer og fra sin egen kultur. Denne formen for kontakt mellom tekster er formulert som intertekstualitet. Lachmann mener at intertekstualitet demonstrerer den prosessen der kultur (her: bokkultur) hele tiden redefinerer seg selv gjennom sine tegn, referanser og intertekstuelle elementer (Lachmann 2010, 301).

Skillingstrykkene kan sies å være ledd i en slik kommunikasjonskjede. De er en ytring fra den som har skrevet og utgitt den, og de krever svar fra de som kjøper, leser eller hører dem. Samtidig er de i seg selv svar på andre ytringer, det være seg andre nyhetsoppslag om sakene eller rykter som florerer. På denne måten kan de sees som en del av enda større nettverk av tekst, nyheter, kommunikasjon og informasjon. Ulike fortellinger og begrepsliggjøring er med på å skape en sammenheng mellom forskjellige bestanddeler og enkelthendelser, man ordner begivenheter og erfaringer og setter dem sammen til kjeder som igjen danner et forløp. Ved å sette hendelsene sammen på denne måten danner man sammenhenger og kausalitetsforhold. Eksempelvis vil leseren av skillingstrykket om brannen i Chicago se denne i sammenheng med andre tekster, både om denne hendelsen og om andre lignende hendelser. Måten fortellingen formidles vil gjøre at leseren setter den i samme bås som andre store ulykker og katastrofer, og teksten vil settes i bås med andre lignende tekster. Det å formidle hendelsen på en gitt måte, vil hjelpe leseren å sette hendelsen, og teksten, inn i slike intertekstuelle nettverk.

Den første dansk-norske avisen så dagens lys på slutten av 1600-tallet. På denne tiden var det imidlertid slik at disse var knyttet opp mot enkeltutgivere, og deres trykkeprivilegier. Disse var ikke like stabile, og opprettholdt som regel ikke utgivelsene like lenge. Det var ikke før midten av 1700-tallet at avisvesenet for alvor hadde begynt å stabilisere seg (Kverndokk 2015, 36). Avisene inngikk også i dette nettverket av nyheter og kommunikasjon. Nyheter sprer seg i dette nettverket, blant mange forskjellige medieformer, både trykte, håndskrevne og muntlige. I det tidligmoderne Europa inngår skillingstrykk i dette nettverket. I tillegg inngikk nyhetene i et enda større nettverk av nyheter og rykter, og denne muntligheten var en viktig del av nyhetsformidling på denne tiden. Skillingstrykkene kunne trykkes uten avisprivilegier, og blir en alternativ måte å spre nyheter på. I Skandinavia har de vært vanlige siden midten av 1700-tallet, litt senere enn ellers i Europa. De trykte mediene lå under en kongelig sensur (Kverndokk 2015, 37-38).

Litteraturhistoriker Jerome McGann hevder at all kultur, og studiet av den, utgjør et nettverk av symbolske utvekslinger, og disse må i det store og hele bestå av tekst. Videre hevder han at all tekst oppstår innenfor et sett sosio-historiske betingelser. Disse må tas i betraktning for å kunne forstå hvordan teksten leses, og hvordan den forandrer seg. Tekster vil hele tiden forandre seg, fordi nettverket hele tiden utvides, og fordi leseren forandrer seg (McGann 2010, 118). Jeg vil for eksempel ikke lese tekstene på samme måte som en ville gjort på 1870-tallet.

McGann baserer sine antagelser på at det å skape en tekst er en aktiv menneskelig handling, og at for å forstå en tekst så må vi endre vårt perspektiv fra at teksten er noe som leses til at den er noe som er skrevet (McGann 2010, 110). Tekster rommer alltid mange forskjellige potensielle lesere og publikum, og vil alltid kunne kommunisere forskjellige ting til forskjellige publikum og til forskjellige tider (McGann 2010, 119). For å forstå skillingstrykkene kan vi altså ikke se bort ifra de sosio-histohistoriske rammene de er skapt innenfor, konteksten. Og for å forstå disse rammene, denne konteksten, mener jeg skillingstrykkene må inkluderes i denne konteksten.

Kulturarv, kollektivt minne og kanonisering

«Heritage weaves together past and present in a complex pattern. Because its contents will be those elements from the past that somebody is willing or able to inherit, it is defined from the perspective of the present» (Eriksen 2014, 150)

Kulturhistoriker Anne Eriksen mener *kulturarv* er et moderne konsept, og at det er et historisk spesifikt begrep. Kulturarv er et begrep som både brukes om et generisk konsept som omhandler det at vi mennesker tar vare på gjenstander og minnes fortiden vår, men samtidig et teoretisk begrep som blir benyttet innen kulturarvstudier. Historisitet kan, som nevnt innledningsvis, beskrives som en historisk bevissthet, og måten vi tar i bruk kulturarvsbegrepet er et uttrykk for dette, et samtidig uttrykk for en historieforståelse (Jensen 2008, 60). En bevissthet rundt fortiden er ikke noe gitt, det er en måte å tenke på som vil variere ut ifra kultur og kontekst. Vår ide av fortiden vil ikke være den samme som tidligere generasjoner har hatt, eller fremtidige generasjoner kommer til å ha. Hva vi som samfunn velger å ta vare på er et uttrykk for, og en synliggjøring av, denne historisiteten. Det samme må kunne sies om det som ikke aktivt blir tatt vare på. Det vil også kunne fortelle oss noe om den samme historisiteten. Skillingstrykkene har tradisjonelt sett ikke vært en del av det vi som samfunn har valgt å utheve og ta vare på.

Den moderne måten vi ser på kulturarv på er en del av et videre perspektiv på de sosiale og kulturelle aspektene ved *minner*, som har sitt utspring på 1980-tallet (Eriksen 2014, 14).

«Even in the cultural memory, the past is not preserved as such but is cast in symbols as they are represented in oral myths or in writings, performed in feasts, and as they are continually illuminating a changing present.» (Assmann 2010b, 113).

Så hvordan blir historie til minner? For at historie og kunnskap rundt fortiden skal bli til minner må enkeltmennesker ta til seg denne kunnskapen og oppfatte det som sin egen. De store narrative må bli til noe personlig. Nasjonens minne blir ens eget. Kollektivt minne vil gjøre at man «husker» ting som man ikke nødvendigvis har opplevd personlig, men som inngår i denne felles bevisstheten vi som nasjon har (Eriksen 1999, 101).

Der andre begreper som folkeminner, antikviteter, kulturminner er ment å beskrive selve objektet i seg selv, beskriver kulturarv heller forholdet mellom objektet og dets nåværende «eier» (Eriksen 2014, 149, 2009, 480). Man kan ikke huske alt. Det må gjøres seleksjoner når det kommer til hva vi velger å lagre i minnet vårt. Dette gjelder når det kommer til hver enkelt sitt personlig minne, og hvor mye man velger lagre i minnet mangedobles når det er snakk om en folkegruppe, en nasjon, eller i dette tilfellet, hele verden. Resultatet av denne typen seleksjon har blitt kalt en kanon. En kanon kan sees

som en objektivisering av verdier, enten individuelle eller delte. Derfor knyttes det samtidig en hel del prestisje i dette innenfor visse kulturelle rammeverk (Grabes 2010, 311). Jan Assmann presenterer i sin «Kollektivt minne og Kulturell identitet» en definisjon av kulturelt minne som:

«the characteristic store of repeatedly used texts, images and rituals in the cultivation of which each society and epoch stabilizes and imports its self-image; a collectively shared knowledge of preferably (yet not exclusively) the past, on which a group bases its awareness of unity and character» (Assmann 1995)

For at den samlende funksjonen Assmann trekker inn her skal ha noen effekt er det avgjørende at et antall objekter, i tillegg til myter, sagn og narrativer knyttet til dette samfunnets historie, blir tatt vare på for ettertiden. Grabes mener at kanonisering er den mest effektive måten å gjøre dette på (Grabes 2010, 312).

Kollektivt minne og kanonisering er tett knyttet sammen, og dette kan være en av grunnene til at innføring av slike kanoner innen kultur har vært grobunn for debatt. Senest i 2017 ville daværende leder i Høyres programkomité Torbjørn Røe Isaksen innføre en norsk kulturkanon. «Det er viktig å se hva som er felles for hele det norske samfunnet.» sier han til Aftenposten, og utdyper senere med:

«I en fragmentert tid er det viktig med kunnskap om den norske kulturarven: hvem er vi, hvor kommer vi fra og hvor skal vi? Vi trenger mer innsikt i våre felles røtter, og vi trenger et offentlig rom for refleksjon rundt disse spørsmålene.» (Borud and Aldridge 2017)

Ide og inspirasjon er hentet fra Danmark, der de innførte en kulturkanon i 2005-2006. Også denne har fått kritikk fra en rekke hold, og utløst mye debatt (Borud and Aldridge 2017, Jensen 2008, 9, 116-118). Daværende kulturminister i Danmark Brian Mikkelsen omtalte kanonprosjektet i forbindelse med regjeringens kultur- og verdikamp, og Jensen peker på dette som utløsende for mediestormen. Mikkelsen uttalte blant annet at kulturkanonen skulle være «[...] en gave til alle borgere – også innvandrerne, der får en god adgang til de fælles referencerammer, den danske kultur bygger på» (Jensen 2008, 117). Også her ble det brukt en rekke uttrykk som «den danske kulturarv», «vår kulturarv» og «danske verdier», og Jensen mener blant annet at Mikkelsen legger opp til å bruke kanonen til å kulturelt assimilere de fremmede (Jensen 2008, 117).

Det er tydelige paralleller mellom Norges Dokumentarv og denne typen kanon som Røe Isaksen forsøkte å introdusere. Memory of the World-programmet arbeider ut ifra at

noen gjenstander, samlinger eller arkiver med dokumentarv er en del av en felles verdensarv på samme måte som oppføringene på UNESCO sin verdensarvliste, eller som det som ville kunne inkluderes i Røe Isaksens kanon. Det er strenge krav til hvilke dokumenter som nomineres, og dokumentet må oppfylle et sett kriterier som viser hvordan dette har eller har hatt innflytelse på historien (Stavheim 2012, 7). Det er opp til de ulike institusjonene å selv nominere dokumenter, samlinger eller arkiver de mener bør få innpass i registeret. Dette kan bidra til en utvelgelse som er mindre elitistisk enn hva en kanon kan anklages for å være. Men ettersom oppføringer i registeret gjøres på denne måten mener jeg det er svært viktig å opprettholde fokus på den delen av hovedmålet til MoW og Norges Dokumentarv som tar for seg det å øke bevissthet og engasjement rundt dokumentarv. Det er et mål å øke bevissthet rundt hva som må bli tatt vare på, og hvordan. I retningslinjene skriver de blant annet:

«Documentary heritage in archives, libraries and museums constitutes a major part of the memory of the peoples of the world and reflects the diversity of peoples, language and cultures. However, that memory is fragile.» (UNESCO 2013).

I skrivende stund finnes det ingen forskning som tar for seg eller benytter seg av Norges Dokumentarv som register og del av MoW, med unntak av en masteroppgave fra 2012. Dette tyder på at de har et stykke igjen å gå.

Programmet er ikke en konvensjon, men er ment å komplementere og linke til andre UNESCO-programmer og konvensjoner, slik som Verdensarvlisten som tar for seg bygninger og steder. Dette er et program som kommer til å vokse. Innen UNESCO er det naturlig å se mot en konvensjon i fremtiden. Det vil bety mer anerkjennelse og det blir bli en større forpliktelse for medlemslandene (UNESCO 2002, 41).

Så hva blir omtalt som kulturarv, hva blir en del av vårt kollektive minne og hva skal bli innlemmet i en eventuell kanon? Anne Eriksen argumenterer for at det ikke er en gjenstands alder eller historiske betydning som er avgjørende for at noe blir sett på som kulturarv, det avhenger av om noen tar på seg rollen som arvtaker. Det handler altså om det å ta på seg et eierskap til fortiden, og det er nettopp dette som er sentralt for kulturarvsbegrepet (Eriksen 2014, 149). I tilfellet av Norges Dokumentarv er dette veldig tydelig. En myndighet på feltet har en utvelgelsesprosess, og det de mener bør stå oppført som en del av Norges Dokumentarv, altså det de mener vi bør ta vare på og se på som en del av vårt felles minne, blir innlemmet i registeret. I tilfellet skillingstrykk er

disse ikke ansett som noe som har vært verdt å opphøye til en del av noe felles nasjonalt minne. De trykkene som er bevart har ikke blitt fremhevet på noen måte, og de har ikke blitt ansett som et materiale det er verdt å samle inn for folkemинnesamlerne, eller å forske på i senere tid. Til tross for at samlingen har vært tilknyttet Norsk Folkemинnesamling, har den ikke vært ordnet og katalogisert, og også her har de falt ut til sidelinjen.

2009 ble av norske myndigheter erklært som Kulturarvår, og meningen var å feire og synliggjøre norsk kulturarv. I år, 2018, er det igjen duket for kulturarvår, som en del av EU-kommisjonens europeiske kulturarvår som markeres over hele Europa. I den forbindelse vil det bli arrangert en rekke arrangementer og prosjekter. Det blir da viktig å kunne identifisere de samtidige verdiene og bagasjen man tar med seg som har en innflytelse på hvordan man forstår kulturarv og formingen av den. Vi tar med oss en presentisme det er viktig å være seg bevisst (Eriksen 2014, 157).

På 1980-tallet gikk en gruppe historikere i Birmingham sammen og lagde en modell for noe de kalte «popular memory». Denne modellen skulle inneholde «alle de måter å bygge opp en forståelse av fortiden på», en sosial minneproduksjon. I dette skal både de mer offisielle og autoriserte leverandørene av historie inkluderes, som museumsvesenet, kulturminnevernet, skoleverk og andre utøvere av historiefaget. I tillegg til dette kommer de mer private og individbaserte produksjonsformene, som minner, fortellinger og tradisjoner. Disse to sidene av den sosiale minneproduksjonen kan både utfylle hverandre og utfordre hverandre (Eriksen 1999, 14).

Historie i et nedenfra-opp-perspektiv utspiller seg på flere måter, blant annet som *oral history* som blomstret opp på 1970-tallet. Her var det et fokus på muntlig historie, gjerne fortalt av personer fra lavere sosiale lag. Det var også ment å skape en bevissthet rundt egen fortid. *Alltagsgeschichte*, eller hverdagshistorie, er et annet tett beslektet perspektiv. Også her er det fokus på lavere sosiale lag, og historien til helt vanlige mennesker. Hverdagsliv som emne innen historisk forskning ble også introdusert rundt denne tiden. Disse to retningene, muntlig historie og hverdagshistorie, kan sees som representanter i en debatt om hvem som skal få komme til orde, hvilke grupper som representeres, når historien skrives (Eriksen 1999, 11). Dette er et perspektiv jeg mener er nyttig i analysen av skillingstrykkene. De representerer en type litteratur som ofte har blitt oversett og tilsidesatt nettopp på grunn av lav status.

Et av fokuspunktene disse historikerne hadde var å belyse at det i historieproduksjon, og minneproduksjon er noen maktforhold og en hierarkisk struktur man er tjent med å være oppmerksom på. Det er et svært sammensatt emne, og det finnes en rekke ulike uttrykksformer på feltet. Det finnes også en rekke ulike hensikter med den historien som produseres. Ikke alt vil ha som formål å dokumentere en hendelse eller en tradisjon, men vil med dagens øyne allikevel kunne være en kilde til nettopp dette. Bjarne Hodnes (1973) studier av historiske sagn er et godt eksempel på nettopp dette, han argumenterer for at sagnene kan være en kilde til et miljøets syn på, eller *holdning til*, det sagnet ellers formidler, som en begivenhet. Eriksen peker på hvordan sammenhengen mellom de ulike formene for minneproduksjon spiller sammen, og hvordan det er nødvendig å se på alle de forskjellige premissene og uttrykksformene, de utfyller og supplerer hverandre. Dette kan være minnehøytider, bevaring og rekonstruksjon av bygninger eller gjenstander, monumenter osv. Disse ledsages av sagn og andre fortellinger, personlige beretninger fra andre generasjoner. Dette er ikke nødvendigvis strengt adskilte størrelser, de flyter gjerne i hverandre, og det er ikke nødvendigvis fruktbart eller nødvendig å holde dem adskilt (Eriksen 1999, 14-15).

Ved å ilegge noe en verdi, ved å velge å ta vare på noe, og innlemme noe i Norges Dokumentarv og et kollektivt minne, så velger man samtidig *bort* noe. Ved å se på et materiale som ikke har blitt utvalgt, som har blitt «glemt», vil jeg argumentere for at måten utvelgelse har blitt gjort, og gjøres, kan føre til at vi overser kilder til deler av samfunnet som ofte ikke har en like klar og tydelig stemme som majoriteten.

Nærlesning

Kulturhistoriker Arne Bugge Amundsen er i sin artikkel «Teksten i historien, og historien i teksten» tydelig på, at når man jobber med et historisk materiale er man på forhånd nødt til å klargjøre hva man vil at materialet skal svare på. Det er ikke slik at fortiden kan leses ord for ord i en gammel tekst, den må fortolkes (Amundsen 1999a, 43). For å kunne fortolke teksten foreslår Bugge Amundsen en rekke spørsmål man kan stille seg. Hvem handler, taler eller resonnerer i og gjennom teksten? Hvordan diskuterer eller forhandler teksten om sitt tema? Hva slags form skjer diskusjonen i? Hvorfor er formen slik den er? Disse spørsmålene er valgt ut ifra et folkløristisk utgangspunkt, der det å analysere hvordan enkeltmennesker tenker, handler og forteller er i fokus. Dette utgangspunktet mener jeg vil være fruktbart også i denne analysen. Det

er viktig å legge til grunn dialogen mellom individet og kollektivet, også når man skal ta for seg fortidig kultur. Hvilke forutsetninger hadde individet for å si, tenke og gjøre som han/hun gjør? (Amundsen 1999a, 44). For å kunne lese skillingstrykkene som et historisk dokument mener jeg dette er spørsmål det er viktig å stille seg.

Kulturhistoriker Kyrre Kverndokk har i sin bok «Naturkatastrofer – En Kulturhistorie» undersøkt hvordan naturkatastrofer blir fremstilt, fortolket og fortalt. Naturkatastrofer og andre ulykker har vært populært mediestoff så lenge det har fantes medier, og i tidligmoderne tid var de populære emner i skillingstrykk (Kverndokk 2015, 12). Fra et kulturteoretisk perspektiv kan katastrofer sees som kulturelle grensehendelser. Det dannes et enormt behov for tolkning og mening med det som har skjedd (Kverndokk 2015, 13). Kverndokk hevder at dersom vi skal kunne gjøre naturkatastrofer forståelige og gripbare, må de settes inn i meningssystemer. Dersom man vender blikket bort fra selve katastrofen, og heller fokusere på ofrene, hvordan både selve hendelsen og ofrene blir omgjort til tekst og bilder, vil dette kunne bli klarere. Hvordan blir ofrene skildret, og hvordan blir det gitt mening til noe tilsynelatende meningsløst? Hva er særegent ved de ulike undersøkelsene, og hvilke mønstre kan man spore? (Kverndokk 2015, 16-18).

«Det siste tiåret har nærlesning blitt et metodisk mantra i kulturhistoriefaget» hevder Kverndokk. Ved å bruke nærlesning som en metode i min analyse vil dette hjelpe meg å forstå konteksten tekstene er skapt i, hvordan de forholder seg til sin samtid, og hvordan de inngår i kommunikasjonskjeder og informasjonsnettverk. Arne Bugge Amundsen har argumentert for at denne typen nærlesning skal «få historien i tale», at ved å vende blikket utover fra selve teksten vil man kunne få en forståelse for hvordan meningen bak materialet er produsert.

Kulturhistoriker Helge Jordheim har påstått at lesing på mange måter er en av humanioras viktigste vitenskapelige metoder. Både Amundsen og Jordheim hevder begge at det er møtet mellom tekst og historie, eller tekst og språk, som er hovedfokuset (Jordheim 2001). Det er i dette skjæringspunktet Kverndokk mener han finner det historisk særegne og de seige kulturelle og språklige strukturene (Kverndokk 2015, 19). Asdal et al skriver i innledningen til boken «Tekst og historie. Å lese tekster historisk» at det å lese en tekst historisk, ikke nødvendigvis handler om å lese en gammel tekst. Det handler imidlertid om å lese en tekst på en måte som utforsker tekstens *historisitet*, altså alle de måtene en tekst kan være historisk på (Asdal et al. 2008, 11).

Paratekst

Litteraturteoretikeren Gérard Genette påpeker at en tekst veldig sjelden blir presentert for oss uten at den er akkompagnert av en rekke andre produkter. Paratekster er et begrepsapparat som innebefatter det som befinner seg i tekstens randsoner, altså elementer som tittel, et forfatternavn, et forord, en anmeldelse eller illustrasjoner. Dette er elementer som er med på å presentere, omringe og utvide teksten, men er ikke en del av selve teksten. Disse produktene kan være i form av tekst, men må ikke være tekstuelle, og de både omringer og utvider teksten. Som en del av min nærlesning av disse skillingstrykkene vil jeg ta i bruk Genettes begrep om paratekster. Dette vil være til hjelp i tolkning av tekstens kontekst og hvilke rammer den er skapt innenfor. Parateksten preger vår oppfatning av teksten, og kan gi oss en veiledning i hvordan vi skal lese den. Parateksten forteller oss for eksempel om det vi nå skal lese er en skjønnlitterær bok eller en skillingsviser, og dette farger vår lesning av teksten. Paratekster er også med på å gjøre teksten present. Den blir tilstede i en litterær virkelighet (Genette 2010, 91). Han forklarer det videre som en terskel, eller en vestibyle;

“...an “undefined zone” between the inside and the outside, a zone without any hard and fast boundary on either the inward side (turned toward the text) or the outward side (turned toward the world’s discourse about the text), an edge, or, as Philippe Lejune put it, “a fringe of the printed text which in reality controls one’s whole reading of the text.” (Genette 2010, 91)

Noen paratekstuelle elementer er tiltenkte kommunikasjonsbærere for leseren. Informasjon fra forfatter og/eller utgiver som er ment som veiledere i måten å lese teksten på. Dette kan være en tittel, utforming av en forside, elementer som vil hjelpe med sjangerbestemmelse, eller et frampek til hva vi nå kommer til å lese. Andre elementer er ikke nødvendigvis tiltenkt i like stor grad. For eksempel vil det at prisen er angitt på trykket også være en form for paratekst, og som kan være særlig relevant når det kommer til skillingstrykk. Det at trykkene var så billige kan blant annet si oss noe om trykkenes tilgjengelighet (Genette 2010, 98-99).

Genette inkluderer også det han kaller *faktuell* paratekst. Det kan være forfatterens alder eller kjønn, at verket har mottatt en litterær pris eller historisk kontekst. Slike faktuelle paratekster er ikke nødvendigvis kjent for publikum, men de kan, hvis kjent, gi en dybde til leseropplevelsen (Genette 2010, 99). Når det kommer til lesing og bruk av

skillingstrykk, og særlig de to trykkene i min analyse, vil jeg påstå at kjennskap til hendelsene som omtales i trykkene kan sees som en slik faktisk paratekst. Den informasjonen leseren har om hendelsene vil farge hvordan man leser trykkene.

Fravær av paratekster er noe Genette bare så vidt nevner i sin tekst (Genette 2010, 93), men som er relevant å trekke inn når man arbeider med skillingstrykk. Særlig fravær av datering og forfatternavn er interessant i denne sammenhengen. Fraværet av datering gjør at det ikke er like lett å lokalisere trykket i konteksten som utgjøres av andre nedtegninger som omhandler hendelsene. Utkom trykket før eller etter omfattende avisartikler om hendelsene, før eller etter rettsaken? Baserer de seg på rykter, på rettsdokumenter, på uttalelser fra politiet? Fraværet av forfatternavn kan også gi oss informasjon. Ikke bare vet ikke vi som leser trykkene nå hvem teksten stammer fra, det gjorde sannsynligvis ikke samtidens publikum heller. Denne anonymiteten kan ha bidratt til friere formidling, og beskyttelse mot sanksjoner dersom man trykket noe som i andre forum ville blitt sensurert.

Oppsummert vil eksempellogikk, intertekstualitet og kollektivt minne utgjøre det teoretiske rammeverket for den kommende analysen. Jeg mener dette vil bidra til å forstå skillingstrykkene i den sosiokulturelle konteksten de har vært del av, og de rammene de har blitt til innenfor. For å kunne gjøre dette har jeg benyttet meg av nærlesning som metode, og med det forsøkt å stille målrettede spørsmål i møte med teksten. På den måten jeg kan jeg både si noe om skillingstrykkene som mulig dokumentarv og illustrere den analytiske verdien og kulturhistoriske rikdommen vi kan finne i skillingstrykkene som kilde.

4. Analyse

Jeg har delt analysen inn i tre deler, og skilt de tre ulike trykkene. Til tross for likheter både i utforming og tema, har jeg valgt å skille dem her, i hovedsak for å gjøre det lettere for leseren å holde oversikt, men også for å kunne understreke likheter og ulikheter i hvordan de formidler hendelsene, hvem som taler og hvordan de forholder seg til sin omverden. Analysen av de ulike trykkene er også delt opp i to deler, jeg tar først for meg de paratekstuelle elementene, og deretter ser jeg på visen som et eksempel og i lys av intertekstualitet.

Trykk 1, Sammenstøtet mellom dampskipene «Norge» og «Bergen»

Paratekst

«I Anledning af den ulykkelige Begivenhed, der tildrog sig Natten til den 10de September 1855 i Nærheden av Oxø Fyr ved Christiansand, idet Jern-Dampskibene «Norge» og «Bergen» stødte sammen, hvorved Norge efter kort Tid sank, og Bergen i synkende Tilstand indkom til Christiansand. Af de paa Norge værende omtrent 100 Mennesker siges kun 30 at være reddede; de øvrige fandt sin Død i Bølgerne.»

Slik lyder tittelen på trykkets første vise. Denne teksten kan nærmest sies å være en mellomting mellom en tittel og en prosatekst av den sort som ofte fulgte med skillingviser, særlig i nyhetstrykk utover 1800-tallet. Disse prosatekstene var ofte en lenger sammenhengende tekst der man kan finne en mer detaljert beskrivelse av hendelsen eller nyheten. I dette tilfellet er tittelen på visen så lang at det nærmest fungerer som en slik tekst. Genettes paratekstbegrep innebærer tittel som et av elementene som akkompagnerer teksten, og som vil farge måten vi ser på en tekst (Genette 2010, 91). Denne tittelen gir leseren mye informasjon, både med tanke på innholdet i trykket, hva visen vil handle om, men også når det kommer til sjanger og hva slags type tekst man står ovenfor. Denne forside, eller tittelblad er svært vanlig i skillingstrykk. De kan også minne om andre bøker fra samme tid. For eksempel har Eilert Sundt sin «Om Piperviken og Ruseløkkbakken – Undersøgelser om Arbeiderklassens Kaar og Sæder i Christiania» fra 1858 en lang og informativ tittel, og forsiden på tittelbladet minner om den på et skillingstrykk. Dette kan ha vært tilsiktet fra forfatteren, for å lede assosiasjoner mot annen litteratur.

Forsiden på dette skillingstrykket gir oss informasjon om *når* hendelsen fant sted, natt til 10. september 1855. Vi får vite *hvor* den fant sted, utenfor Oksøy fyr utenfor Kristiansand. Vi får vite *hva* som har skjedd, et sammenstøt mellom de to dampskipene «Norge og «Bergen», hvorav «Norge» sank og «Bergen» kom inn til land i Kristiansand «i synkende tilstand». 70 mennesker døde, av de 100 som var om bord «Norge».

Det er svært deskriptivt, og det gjøres ikke rom for særlige utbroderinger. Språket er kort og konsist, og har sjangertrekk som gjør at den assosieres med en nyhets sak.

Ved å ha en tittel på visen som gir en så detaljert beskrivelse av hendelsen gjør man krav på en viss troverdighet. Den vil gi inntrykk av at utgiveren har inngående kjennskap til hva som har skjedd. Forfatteren skriver seg med det inn i et nettverk av nyheter og kommunikasjon. Et slikt nettverk vil inneholde mange ulike medieformer, ikke bare trykte aviser, men også andre håndskrevne brev og lignende, samt muntlige kilder. Skillingstrykkene blir da del av et slikt nettverk av tekster som vil spille på hverandre (Kverndokk 2015, 37-38).

Under selve tittelen står setningen «Sammenskrevet overenstemmende med de herom givne paalidelige Efterretninger av Ole Røe. Skolelærer.». Å oppgi en navngitt forfatter er ikke vanlig i skillingstrykk, og ofte er det fiktive forfatternavn som følger visen. Når de allikevel blir lagt til, slik som i denne visen, kan det ha et formål. Ved å legge til denne setningen, med dette navnet, gjøres det ytterligere krav på troverdighet og autenticitet, at det som står skrevet i denne visen er pålitelig informasjon, det som kan virke som førstehåndsinformasjon, samlet inn og sammenfattet av en navngitt forfatter, Ole Røe (Nilsson Hammar 2012, 36). Ikke bare er han en navngitt person, han er skolelærer.

Det er ikke klart hvem denne Ole Røe var, men når navnet sees i kontekst med trykkeriet som har trykket visen, Bogbinder C. Schouverøe, ser det ut som han var skolelærer i Romsdal. Hans fulle navn var Ole Olsen Røe, og han var født i 1832, i Nettet Prestegjeld. Navnet hans er knyttet til flere skillingsviser, og ulykker ser ut til å være et tilbakevendende tema i hans viser. Han har blant annet skrevet en vise om et ras på gården Brevik, der flere mennesker døde og store deler av gården ble jevnet med jorda (Austigard 1998, 7, Digitalarkivet 2011). Det er altså nærliggende å tenke at publikum, i alle fall i denne delen av landet, vil kunne sette dette trykket i sammenheng med andre han har skrevet.

Om øyevitneutsagn har Filosofen Paul Ricoeur uttalt at de bygger på en form for kontrakt mellom den som skriver og den som leser. Den som skriver hevder at dette er noe han eller hun har opplevd og sett med egne øyne, og den som leser må godta dette. Skribenten, eller vitnet, påberopes da en viss autentisitet. Man legger til grunn at det som formidles her er en sannhet. Dette underbygges når leseren, eller publikum, godtar dette som sant. (Kverndokk 2015, 42).

Intertekstualitet og eksempellogikk

Dette er en hendelse som har vært fremtredende i media, og som det er svært sannsynlig at veldig mange har hørt om. Dette sammenstøtet var den første store dampskipulykken i Norge, og aviser fra Drammen, Bergen, Trondheim og Oslo har omtalt hendelsen. Christiania Intelligentsedler kan allerede dagen etter, 11. september, sitere fra en en telegrafetterretning:

«Dampskibene «Norge» og «Bergen» ere i Nat ved Indseilingen stødte sammen i Nærheden af Oxø, «Norge» er sunket, «Bergen» indkommet hertil synkefærdig, Posten tabt, mange omkomne.» (Christiania Intelligentsedler 1855)

Morgenbladet og Aftenbladet kunne samme dag melde det samme, og i dagene og ukene som fulgte var nyheten spredd over store deler av landet. Denne typen ulykker har vært populært som mediestoff så lenge det har fantes medier, og de har også vært populære temaer i skillingstrykk (Kverndokk 2015, 12). Utover 1800-tallet blir andre medier, som aviser mer tilgjengelig. Parallelt med dette ser man også en fremvekst av prosatekster som følger med i trykket i tillegg til visen(e), og det blir vanligere at skillingsvisene generelt blir mer detaljerte i skildringer av hendelsene de omtaler. Det foregår altså en intertekstualitet mellom de ulike nyhetskildene, og det er nærliggende å tenke at det blir tatt og lånt i begge retninger (Hedin 2004, 22).

Ulykker til sjøs er en av de vanligste temaene innen kategorien ulykker eller katastrofer i skillingstrykk. Det finnes et stort antall trykk som omhandler Titanics forlis, og flere andre forlis har vært populære emner innen nyhetstrykk (Fulsås 2003, 42).

Selve visen har 19 vers, alle på 5 linjer. Grovt sett kan den deles inn i tre deler. Del 1: en formanende tekst om hvordan livet er skjørt, og hvordan man aldri vet hva Guds plan er. Del 2: en beskrivelse av hendelsen som en eksempelfortelling. Del 3: Her er fokuset på skyld og tilgivelse, og hva man kan lære av hendelsen. Et av de sentrale spørsmålene

Amundsen mener man må stille et historisk materiale er hvem som handler, taler eller resonnerer gjennom teksten (Amundsen 1999b, 44). I denne visen bytter forfatteren mellom å henvende seg til et publikum, og direkte til Gud.

Allerede fra første linje i første vers har visen et svært religiøst preg. Visens første linje begynner slik: «O Gud, som raader i det høie Og har vor Skjæbne i din Haand». Her åpner visen med å henvise til en skjebne vi selv ikke har noen kontroll over, at det som skjer er opp til Gud og hans forsyn.

1. O Gud, som jeg raader i det høie Og har vor skjæbne
i din haand, Du seer os Alle med dit Øie, Du snart opløser Livets Baand; Ja endog naar vi det mindst tænke
Og derpaa ei beredte er, Da seer man os i Graven sænke,
Adskilt fra Slægt og Venner her.

I sin bok «O, at jeg kunde min Jesum prise»: folkelig religiøsitet og vekkellesliv i Agder på 1800-tallet» skriver Bjørn Slettan om hvordan kirken var en samfunnsinstitusjon som alle kom i kontakt med i løpet av livet. «Religionen var sterkt forbundet med folks normmønster, moral og grunnleggende holdninger til familie, arbeid og samfunnsliv i det hele» (Slettan 1992, 13). Både himmel og jord ble sett på som hellige, og hele verden og alt i den var en del av en guddommelig plan. Man hadde fått utdelt en skjebne, og denne måtte man forholde seg til. Det var forutbestemt hvem man skulle gifte seg med, og når man skulle dø, og dette var det liten vits i å prøve å gjøre noe med.

Folkeminnesamleren Johannes Skar skriver om setesdøler: «Alt gjekk so, som det var til laga. (...) For hvart menneskje var sett ei viss livetid; med same tidi var ute, so for han». Disse opptegnelsene av folketro midt på 1800-tallet sier noe om et verdensbilde som var farget av religion. Ikke nødvendigvis utelukkende protestantisk kristent, men gjerne iblandet elementer av katolisisme og førkristen tro. Det var allikevel mange av skikkene og eldre naturreligiøsitet som var sterkt farget av kristen og kirkelig lære (Slettan 1992, 136).

Resten av det første verset og de to neste omhandler døden i mer generelle termer, uten å ta for seg ulykken. «Ja endog naar vi det mindst tænke Og derpaa ei beredte er, Da seer man os i Graven sænke, Adskilt fra Slægt og Venner her.». De neste to versene fortsetter på samme måte, de omhandler i grove trekk hvordan livet er skjørt, at man aldri kan vite om man får bli gammel, eller om Gud har bestemt at man skal løftes ut av verden i ungdommen. Denne visen er blitt til i en kontekst og et samfunn der religion er tett

knyttet opp mot døden. Teksten henviser til andre religiøse tekster, og peker flere steder mot at døden er forutbestemt, at den er det ikke noe vi kan gjøre med.

Ikke før i Vers 4 introduserer han for første gang hendelsen, sammenstøtet og forliset. Han åpner med linjen «Hvad, som er hendt i disse Dage, For Mange visstnok er bekjendt». Her tydeliggjøres det at teksten peker mot andre tekster om hendelsen, at denne teksten ikke står alene. McGann argumenterer for at en tekst er en aktiv menneskelig handling, og at for å forstå en tekst så må vi endre vårt perspektiv fra at teksten er noe som leses til at den er noe som er skrevet (McGann 2010, 110). I dette tilfellet er det tydelig at forfatteren har skrevet seg inn i et nettverk av andre tekster om samme hendelse. Som nevnt i teorikapittelet mener Amundsen det er viktig å se til hvilken dialog som forekommer mellom individet og kollektivet, og hvilke forutsetninger som ligger til grunn for forfatteren (Amundsen 1999b, 44). Dette mener jeg kommer til syne her. Forfatteren henviser til andre tekster om samme temaet, og legger til grunn at publikum allerede har en forståelse av hva som vil følge.

Her mener jeg at del to av visen også begynner, og forfatteren legger hendelsen frem som et eksempel. Her følger en altså en detaljert skildring av hva som har skjedd, hvordan det har skjedd, når det skjedde, antall døde listes opp. Bare i vers seks får man vite tidspunkt for hendelsen, hvilke skip som var innblandet, hvordan det skjedde, og at mange døde.

6. Det var omtrent ved Midnats-Tide; Med stille Beir*
var Dagen endt, og Maanen med de Stjerner blide Op-
lyste Himlens Firmament, At Norge paa sin Reise mødte
Dampskibet Bergen i rum Sø, Som dybt i Norges Side
stødte, hvorved saa Mange maatte dø.

Denne skildringen danner et grunnlag for å forstå den dommen Gud har kommet med. Med dette vil forfatteren at leseren skal kunne forstå den vreden og straffen som Gud har idømt. Forfatteren kommer imidlertid ikke med noen spesifikke henvisninger til *hvorfor* han mener Gud har ilagt dem denne dommen, eller straffen. Han henvender seg dog til et uspesifisert «vi», og hvordan tilfeldighetene skulle ha det til at det var akkurat disse menneskene som måtte bøte med livet denne gangen. Dette kan man særlig se i første og siste del av visen. Disse menneskene figurerer altså som eksempler, de kunne vært hvem som helst. Forfatteren vil altså få frem hvordan denne hendelsen angår oss alle.

De første dampskipene kom på 1820-tallet, men de fikk ikke sitt gjennombrudd i Norge før 1880-tallet. Det var Bergen som lå først innen denne utviklingen (Figenbaum 2009, 13-14). Dampskipene «Norge» og «Bergen» var altså tidlige eksemplarer av en teknologi som var på vei inn i norsk skipsfart. Dette gjør nok at hendelsen ble enda mer av en sensasjon. De to dampskipene representerer helt ny teknologi.

I visens tredje del, som jeg mener begynner med vers 15, pekes det enda tydeligere på temaer som skyld og tilgivelse. I dette verset skriver Røe hvordan han håper ingen enkeltpersoner er skyldig i denne forferdelige hendelsen.

15. Lad da kun Fiske Støvet tære, Naar Sjælen kun ei
Lider Nød; Gud giv, at Ingen maatte være Aarsagen til
de Manges Død! Alt vil af Gud for Lyset føres, ?i f?r
- Saa dog paa Dommens Dag - , Thi da, naar Doms-
Basunen høres, Opklares vil og denne Sag.

16. Men siden det dog var din Villie, O gode Gud og
Fader blid! At du saa Mange vilde skille Fra Livets Møi-
somhed og Strid, Og hurtigt – i en Fjerdingsstunde - , Da ske
din Villie, gode Gud! Vid deres Sjæl foruden Pine af
denne Verden løftes ud!

Allikevel skal Guds vilje skje, Gud står som dommer. Også her er det en veldig tydelig referanse til Guds forsyn, at Gud er allmektig, og har bestemmelsesevne over hva som skjer og med hvem. Siden det her ikke er snakk om enkeltpersoner eller en utpekt gruppe kan det her være en henvisning til en form for kollektiv skyld, at det er snakk om samfunnet som helhet. Dette understrekes særlig i aller siste vers, der Røe igjen henvender seg til Gud og ber om tilgivelse.

19. Til slutning vil jeg haabfuld bede: Tilgiv, o Gud,
vor' Feil og Vrøst! Vær nu vor Ven i Sorg og Glæde,
O Jesu, vær vort Haab og Trøst! Og lad dit Ord os
Alle lede Igjennem Tidens Dunkelhed! Modtag i Døden
vore Sjæle Til evig Fryd og Salighed!

Visen avsluttes med et ønske om at våre sjeler skal få «evig Fryd og Salighed». Dette er en holdning som står svært sterkt. Det eneste som betyr noe er veien mot det evige mål, altså evig fred og salighet. Nestekjærlighet har for eksempel ingen verdi i seg selv, men det er et ledd i noe større, en vei mot frelse (Slettan 1992, 151).

Det er mye i denne visen som grenser til det generelle. Det er flere av versene i visen som ikke omhandler hendelsen i det hele tatt, men generelle strofer om døden, om

døden på sjøen, om mer generelle bibelreferanser. Dette skjematisk oppsett kan tyde på at forfatteren, eller utgiveren har brukt dette oppsettet nærmest som en mal for flere viser. Det generelle ved visen kan samtidig gjøre at den rent intertekstuel kobler seg sammen med andre viser i samme sjanger. Budskap som livets skjørhet, hvordan vi må vokte oss så vi ikke står for tur, hvordan Gud kan straffe oss dersom vi trår feil er svært allmenne, og kan brukes i mange sammenhenger, og kan inngå i mange ulike ytringskjeder og -nettverk.

Dette er et sjangertrekk hos skillingstrykk som ofte kan være svært utpreget. Dette trykket, som mange andre nyhetstrykk, var avhengige av en umiddelbarhet for å være salgbare. Røe kunne her vise til en rykende fersk nyhet, og da var det viktig at den ikke lot vente på seg. Denne umiddelbarheten kan også være en viktig grunn til at skillingstrykk ikke har blitt tatt vare på, at de raskt ble utdaterte.

Trykk 2, Sang om Chikago store Ildebrand, den 8de og 9de Oktober 1871

Paratekst

I likhet med trykk 1 har også denne visen en lang og informativ tittel. Den er ikke like lang som i trykk 1, men vi får allikevel mye informasjon, og forsiden blir lett gjenkjennelig som et nyhetstrykk. Den omhandler den store brannen i Chicago, og vi får også opplyst datoene den fant sted.

Vi får også oppgitt to melodier visen kan synges til, «Mit elskte Frankrig, dig Farvel jeg byder» og «Der er et Land, dets Sted er høit mod Norden». Det å få oppgitt melodier visen kan synges i er også et vanlig sjangertrekk i skillingstrykk. Som et paratekstuel element kan det fortelle noe om hvordan trykkene har blitt brukt, og om en performans som er tett knyttet opp mot de trykte visene. Det er nærliggende å tenke at disse melodiene vil være kjent for publikumet fra tidligere, og man vil kunne synges videre uten å trenge tilgang til, eller kunnskap om, noter. Dette understreker også en tilgjengelighet ved trykkene. Det at de kan synges høyt til en kjent melodi og læres utenat vil kunne hjelpe til med spredning av visen. I tillegg vil et bredere publikum kunne ta del i denne performansen ettersom man ikke engang trenger å kunne lese for å få med seg innholdet (Brandtzæg 2018, 102).

I dette trykket er det ikke oppgitt noen forfatter slik som i trykk 1, og det er heller ikke datert utover at vi kan anta det har kommet ut minst en måned etter brannen ut ifra teksten. Fravær av paratekster er noe Genette ikke behandler i noen omfattende grad, men som allikevel blir nevnt (Genette 2010, 93). I arbeid med skillingstrykk mener jeg imidlertid det kan være svært nyttig å se på det fra denne synsvinkelen. Særlig mener jeg fravær av datering og forfatternavn kan være interessant i denne sammenhengen. Fraværet av datering gjør at det ikke er like lett å lokalisere trykket i konteksten som utgjøres av andre nedtegninger som omhandler hendelsene. Utkom trykket før eller etter omfattende avisartikler om hendelsene? Baserer de seg på rykter, på uttalelser fra politiet eller andre myndigheter? I dette tilfellet kan man med sikkerhet si at det utkom minst en måned etter brannen, og der er derfor nærliggende å tenke at teksten spiller på både avisartikler, rykter, og fortellinger fra øyenvitner.

Fraværet av forfatternavn kan også gi oss informasjon. Ikke bare vet ikke vi som leser trykkene nå hvem teksten stammer fra, det gjorde sannsynligvis ikke samtidens publikum heller. Denne anonymiteten kan ha bidratt til friere formidling, og beskyttelse mot sanksjoner dersom man trykket noe som i andre forum ville blitt sensurert. Det er svært vanlig i skillingstrykk, enten at de er utgitt under et alias, eller at de ikke har oppgitt noen forfatter i det hele tatt. Andre trykte medier, slik som aviser, var underlagt sensur, dette unngikk altså skillingstrykkene (Kverndokk 2015, 38, Roud 2015, 2).

Intertekstualitet og eksempellogikk

Selve visen har 15 vers, og den er av forfatteren delt opp i to deler. Etter vers 10 finner man overskriften «En måned efter Branden», og visen er på denne måten delt inn i to ulike tidsrom.

I versene en til fem ligger hovedfokuset på å formidle de ulike opplysningene man har om hendelsen; hvor mange som er rammet, hvor mange som har mistet sine hjem, hvor mange som mangler mat og så videre. «Tyve tusind Hus ble ødelagt», «Hundre tusind mennesker Husvilde». Som i det første trykket får man et inntrykk av at dette rapporteres som en nyhetssak. Det er flere intertekstuelle referanser til avisene, og visen bærer tydelig preg av å ha kommet ut i etterkant av andre nyhetssaker om hendelsen med tanke mengden tall og beregninger som er tatt med. Dette er som sagt også tydelig av oppdelingen av visen.

Det er flere aspekter ved måten denne visen er skrevet på som gjør at man også her får inntrykk av at forfatteren sitter med førstehåndsinformasjon om hendelsen, at han eller hun gjør krav på å være et øyevitne. Måten både hendelsen og byens tilstand etter brannen blir skildret på gjør at man får et inntrykk av at forfatteren befinner seg *i* byen, og rapporterer ut til resten av landet, og verden, som ikke kan se dette med egne øyne. Ved å innlemme skrivesituasjonen i teksten understreker man sin posisjon som øyevitne, og det understreker også umiddelbarheten av det de har å fortelle. Samtidig blir vitnet også omformet til et medium, et bindeledd som kan gi leseren direkte innblikk i hendelsen (Kverndøkk 2015, 62).

I perioden 1820-1930 emigrerte nesten 900.000 nordmenn, og en stor andel av disse dro til Nord-Amerika. På 1860-tallet er det snakk om en utvandringbølge, og over 90% av de som utvandret, dro til statene (Arkivverket 2017, SSB 1921, 74). I 1871 var altså et stort antall nordmenn bosatt i Amerika, og det er ikke umulig at denne visen er skrevet av en emigrant.

For å vende tilbake til spørsmålet Amundsen stiller, om hvem som taler gjennom teksten, skjer det også i denne visen noen skifter. Også her tales det ut til et publikum, men også til Gud. Det som skiller denne visen fra den første er at den etter vers fem gjør enda et skifte, og forfatteren henvender seg heretter direkte til selve byen, til Chicago, som om den skulle være en person.

6. Chikago! Kjæmpestad blant Unionens Steder!

Du var som et Vidunder i vort Land;

Fra Øst og Vest, fra Syd og Nord din' Glæder

Og lykke lokked Mange til din Strand.

Fra å ta stemmen til byens innbyggere, eller selve byen, og tale ut til resten av verden, så snur forfatteren dette rundt, og det tales innover, *til* byen.

I dette verset ser man for første gang også tegn til at denne visen kan ha vært skrevet av en innbygger i Chicago, da det her henvises til hvordan byen var «som et Vidunder i vort Land». Dette kan tyde på at visen ikke opprinnelig er skrevet på norsk, men at den kan ha blitt oversatt. Eventuelt kan den ha blitt skrevet av en norsk innvandrer.

Også denne visen har et veldig religiøst preg, og allerede i første vers antydes det at brannen var som en demonisk makt. Den var som sendt fra Gud.

Aller tydeligst finner man tanken om skyld, dom, straff og tilgivelse i vers 10.

10. Man haaber at Chikago vil sig reise,
Som Phønix af sin Aske skjøn og skjær!
Man haaber snart se Staden atter kneise
Som Kjæmpen på den vestre Himisphær -
Man haaber Folket frygter Herrens Domme,
At Straffen følger Synderen i Hæl.
Guds Naade evig følge skal de Fromme!
Han gav og tog, lovsyng Immanuel

I dette verset antydes det at «Folket», antagelig Chicagos innbyggere, har syndet, og at Gud derfor har ilagt dem denne dommen. Forfatteren skriver videre at han håper at de frykter denne dommen, og at straffen skal følge synderen. Det er ikke spesifisert hvordan de skal ha syndet, men sier samtidig at «Guds Naade evig følge skal de Fromme!», noe som kan tyde på en mer generell mangel på gudfryktighet og fromhet.

På lik linje som i trykk 1, men kanskje enda tydeligere her, blir Gud sett på som dommer nærmest i juridiske termer. Også i denne visen får man en innføring i ødeleggelsene som har rammet byen og dens innbyggere. Disse opplysningene listes også i denne visen opp nærmest som i en straffesak, for å danne grunnlag for en forståelse av den straffen Gud har kommet med (Kverndokk 2015, 69). Måten dette blir lagt frem på underbygger at dette kan sees på som en eksempelfortelling. Brannen settes også i sammenheng med andre hendelser, slik som i siste vers, der det refereres til at Amerika dette året har vært rammet av mange andre ulykker.

15. Ak! Gruelig er alle de ulykker
Som rammet har Amerika i Aar!
Tillands og Vands og Mange Haardt det trykker
Og Mange liden bod for skaden faar.
Thi Assurancesvig og faa Procenter,
Er Dagens Thema blant det arme Folk
Gud styrke dem, som hjelp fra ham nu venter
Gud signe den som er i Nød en Tolk!

Med dette gjøres eksempelet gjeldende utover akkurat denne hendelsen, den er satt inn i et mønster, et nett av andre ulykker. Teksten blir da også satt inn i et nettverk av andre tekster om disse andre ulykkene, og sees i sammenheng med dem.

På midten av 1800-tallet er det tar som nevnt utvandringen til Amerika seg kraftig opp. Raskere og bedre dampskip tar emigrantene over Atlanterhavet, og dette er noe som er svært tilstedeværende blant annet i nyhetsbildet. Det er nesten daglige oppslag i avisene, enten det gjelder notiser og rubrikker som reklamerer for de ulike Amerika-

linjene (Morgenbladet 1871), eller hvordan økt kommunikasjon til nærliggende plasser har vanskeliggjort næringsliv og «tvunget saa mange af dens tænksomme, flittige Beboere over havet» (Romsdals Budstikke 1871).

Allerede 10. oktober, to dager etter at brannen startet, kan Aftenposten via telegram melde om store ødeleggelser og mange døde etter bybrann i Chicago (Aftenposten 1871). Andre aviser fulgte, og det er mange oppdateringer på situasjonen i Chicago i dagene og ukene som følger, dette til tross for at de største telegrafene har blitt ødelagt i brannen.

Denne visen inngår altså i et stort nettverk av informasjon. Aviser, både her i Norge og i Amerika, omtaler saken, og skillingsvisene følger på. Dette er på ingen måte det eneste skillingsstrykket om saken, og det forekommer blant annet også parodier og spekulasjoner i årsaken til brannen. Blant annet finnes det en vise kalt «Ny og bedrøvelig vise om den KO, som væltede den Lampe, som tændte den Brand, som ødelagte Chicago». Dette er en historie som vi også kan finne igjen i dagspressen. Den 26. oktober kan Aftenposten melde om at det «[...]gik en Dreng ind i en Stand for at melke en Ko og tog en Paraffinlampe med sig. Denne blev sparket om af Koen, og den brændende Vædske spredte sig over halmen» (Aftenposten 1871).

Trykk 3 – En ny vise om det forunderlige syn

Paratekst

Denne visen har, som de to foregående, en lang og informativ tittel: «En ny vise om Det forunderlige Syn, som blev seet i Aasnæs Sogn Den 31te December 1857». Her får man informasjon om hva som har skjedd, når det har skjedd og hvor det har skjedd. I likhet med de to andre trykkene får vi også her Også her får vi oppgitt to melodier visen kan synges til, «Tolvtalvisen» eller «En sang jeg vil fremføre». Selve oppsettet i forsiden er altså svært likt som de to foregående, og det tydelige sjangertrekk som forteller leseren hva slags tekst, eller dokument, dette er.

Det er også oppgitt at det er trykket av A. Halvorsen, i Agergaden 7 i Christiania.

Historien om dette jærtegnet har altså reist fra Åsnes i Hedmak og inn til hovedstaden.

Intertekstualitet og eksempllogikk

I korte trekk omhandler visen et jærtegn som har blitt observert i Åsnes i Solør i Hedmark. Noen har sett en festning på Klokkefjellet, med murer av jern og porter av stål,

med kanoner, gevær og soldater. Festningen er omringet av mange tusen fiender, og et slag utspiller seg. Borgen blir til slutt overtatt, og flere tusen må bøte med livet. Til slutt svinner synet bort, og det blir tydelig for tilskuerne at dette var et jærtegn.

Et jærtegn er en form for guddommelig tegn. Dette begrepet ble ofte brukt om spektakulære, underlige og sjeldne fenomener som ble tolket som guddommelige. Disse tegnene kunne tolkes, og siden renessansen har disse tegnene blitt teoretisert. Ideen om at man skal kunne lese skaperverket som en tekst var det flere som støttet (Kverndokk 2015, 74). Man så til tegn og varsler for å få kunnskap om hvordan en avling ville bli, eller hva som skulle skje i forbindelse med en høytid, om man sto ovenfor et dødsfall i nær fremtid (Slettan 1992, 136).

Allerede i vers 1 og 2 omtales «Tegn og Mærker fra Himmelen», og hvordan disse kan sendes oss på jorden for å advare mot «Djævelens fule spill». I vers 9 sies det eksplisitt, dette var et jærtegn, og videre at dette ikke må sees som noe meningsløst. Forfatteren vil at dette skal leses som en påminnelse. Gud har sendt et tegn, en advarsel.

9. Da Folket havde stirret paa dette Syn en Stund
Med Skrækkens Bleghed malet paa Kinder og paa Mund,
Man saa det svinde bort,
Hvoraf man kan begribe, det var et Jærtegn stort.

Forfatteren av denne visen skriver seg inn i en tradisjon for fortolkning av ulike merkverdige hendelser, underlige og sjeldne fenomen, naturkatastrofer eller andre merkverdigheter. Skaperverket kunne betraktes som en form for tekst, en bok, noe man kunne lese på lik linje med bibelen. Shirley Näslund gjør i sin artikkel «Den mångestemmiga monstervisan» en nærlesning av ti skillingstrykk fra 1600 og 1700-tallet, som alle omhandler historier om monstre, for eksempel en krysning mellom en hund og en mann. Disse beskrives som jærtegn. I visene Näslund kan man også se en advarende pekefinger, og en anmodning om å se til seg selv og til sine synder, og ransake seg selv (Näslund 2010, 135).

For at et fenomen skal kjennes igjen som et jærtegn må dette, i likhet med eksempelet, tolkes og formes språklig, og bli presentert for et publikum. Det er ofte svært nære referanser til bibelen og bibelske hendelser i narrativet rundt og formidlingen av et jærtegn. Den bibelske autoriteten støtter dermed oppunder at dette er et tegn fra Gud (Kverndokk 2010, 65). Flere steder i bibelen er Gud omtalt som en festning eller en borg.

Dette kan jærtegnet kan dermed tolkes dithen at dersom man ikke tenker seg om, gjør om på sitt syndige liv og er med på en omvendelse, så vil det bli «et myrderi» og man vil stå ovenfor denne grufulle skjebnen som følge av at Gud blir bekjempet.

8. Tilsidst blev Borgen tagen, der blev et myrderi,
Mon Nogle strøg til Kagen man Andre satte bi.
Vi ret maa grue os;
Thi Blod af Hovedløse det strømme som en Fos.

Troen på jærtegn, og bruken av det som fortolkningsramme knyttes til et magisk verdensbilde, og er langt mindre vanlig så sent som i 1858 når dette trykket antagelig er fra. Historiker Keith Thomas er en av de som argumenterer for at det rundt 1800 kan trekkes et skille mellom religion og magi, og at den offisielle religionen tar klarere avstand fra magi som en del av, eller supplement til, religionen (Fulsås 2003, 24). Historiker Narve Fulsås argumenterer for at det vi omtaler som magiske oppfatninger av religion og som en del av religionen, levde videre side om side med mer rasjonelle tilnærminger mye lenger enn hva som tidligere er antatt.

Det mener jeg dette skillingstrykket kan være en illustrasjon på, og måten forfatteren her tar jærtegn i bruk støtter Fulsås sin teori om mer flytende og prosessuell overgang enn det Thomas skisserer. Til tross for at kirken offisielt sett hadde tatt avstand fra magiske elementer er det ikke nødvendigvis slik at allmuen umiddelbart følger i samme retning. Et annet eksempel er synet på dødsstraff. Til tross for at man i de offisielle nyhetsbildene som de store avisene skriver om hvordan kongen og myndighetene ser mot en avskaffelse av dødsstraff i 1870-årene, kan man i flere nyhetstrykk fra samme tid lese hvordan forfatteren ønsker å se morderen ført til galgen. Det er derfor nærliggende å tenke at publikumet disse visene er skrevet for har en generell oppfatning som går i en annen retning.

Fulsås peker også på hvordan dette ikke går overens med det som kan kalles skriftkultur-teorien (Fulsås 2003, 25). I følge denne teorien henger det «magiske» sammen med muntlig kultur, og at med skriftlig kultur skaper man en større avstand mellom forfatter og ordene. Dette vil imidlertid bety at man vil se mindre «magisk» bruk av språk i takt med at folk blir mer lese- og skrivekyndige. Dette blir sett på som svært deterministisk med tanke på teknologi. Dessuten er det flere som mener at lese- og skriveferdigheter har vært mer utbredt, også blant lavere klasser, på 1600 og 1700-tallet enn man tidligere har antatt. Til tross for at de som skriver om dette temaet vedgår

at det er vanskelig å kunne si noe om disse ferdighetene, blir det ofte hevdet at det langt ut på 1800-tallet var en stor andel av befolkningen som var analfabeter i Norge (Fulsås 2003, 26, Fet 1995, 25-26).

I det helt siste verset kommer forfatteren med noen hint knyttet til hvem han eller hun er.

12. Og vil du have vide, hvem denne Vise skrev –
Jeg tjent har udi Krigen, hvor selv jeg saaret blev;
Det lakker alt mod Qvæld;
Jeg ønsker Eder Alle et gudeligt Farvel.

Han skriver at han selv har tjent i krigen, hvor han ble såret. Med tanke på tidspunkt er det nærliggende å tenke at krigen han sikter til er 1. Slesvigske krig, eller treårskrigen, som både var en borgerkrig og en krig mellom Danmark og Det Tyske Forbund.

Ved å si at han som har skrevet dette selv er en som har tjenestegjort i krig, understreker han en autenticitet i det som blir skrevet. Han vet selv hvordan et slikt slag ville foregått, så han er en man kan stole på til å gjenkjenne en slik situasjon. Forfatteren påberoper seg en form for øyenvitnestatus, og har detaljerte forklaringer på hva som har foregått.

Det at jærtegn blir tatt i bruk så sent kan også være med på å understreke hvordan skillingsstrykk befinner seg i skjæringspunktet mellom det samtidige og det usamtidige. På den ene siden legges det i tittelen stor vekt på akkurat når og hvor dette jærtegnet skal ha funnet sted, noe som gjør at trykket assosieres med en nyhetssak eller et nyhetstrykk. Det umiddelbare og samtidige er i fokus, og leseren får inntrykk av å bli tatt med inn i denne hendelsen. På den andre siden kan måten å ta i bruk en jærtegnstolkning på gjøre at trykket leses inn i lenger tradisjon knyttet til den formen religiøsitet og virkelighetsoppfatning.

I denne analysen har jeg gjennom en nærlesing av tre skillingsstrykk fra siste halvdel av 1800-tallet, pekt på måter de gir uttrykk for et verdensbilde, hvordan de kan leses i kontekst av den tiden de er skapt, og med det hvordan de kan sees som historiske dokumenter. Jeg har tatt utgangspunkt i et forhold til religiøsitet, og hvordan tekstene er del av større kommunikasjonsnettverk og ytringskjeder.

Alle tre trykkene er svært deskriptive, de tar for seg detaljerte skildringer av tre hendelser som sjangermessig minner om nyhetsformidling. Ved å lese tekstene som

eksempler oppleves de allikevel som normative. De vil peke på hvor ille det kan gå dersom «vi» som samfunn ikke innretter «oss». Samtidig er det et fokus på Guds forsyn, hvordan livet er forutbestemt. Dette sier blant annet noe om hvordan tekstenes publikum har forholdt seg til religiøsitet, hvilke forventninger man stilte til seg selv og til andre, hva man som subjekt hadde en innvirkning på og hva som «går som det går».

Trykkene inngår som sagt i ytrings- og kommunikasjonsnettverk. Særlig de to første trykkene bærer preg av å være nyhetsformidlere og er, i likhet med avisene, fulle av informasjon om hendelsene de omtaler. De kan altså fungere som nyhetsformidler til en del av samfunnet som ikke nødvendigvis hadde like god tilgang på aviser.

5. Diskusjon

I dette kapitlet vil jeg diskutere de etter mitt syn viktigste overordnede funnene jeg gjorde i den foregående analysen, samt utvide perspektivet og sette disse i kontekst med dokumentarvsbegrepet rent overordnet. Kapitlets tre overordnede tema blir derfor: verdensbildene uttrykt i skillingstrykkene, hvordan skillingstrykkene står seg i lys av Norges Dokumentarv, og til sist hva skillingstrykkene kan illustrere om den offisielle kulturarvens utvelgelsesprosess.

Verdensbilde

Folk flest trodde ikke de hadde noen innvirkning på døden. Dette var noe som allerede var forutbestemt. Historiker Narve Fulsås skriver i sin bok «Havet, døden og veret: Kulturell modernisering i Kyst-Noreg 1850-1950» om Eilert Sundt sine undersøkelser angående omfanget av drukningsulykker i Nordland. En av informantene, en prest fra Nordland, skrev blant annet til Sundt:

«[...] hos befolkningen findes en dybt rodfæstet fatalisme, når talen er om ulykker på søen. Man tvivler ikke om, at den, som drukner, var forutbestemt til at drukne. Man tror, at intet, altså heller ikke svømming, vilde kunne have frelst ha, fra den døds måde, som ved en ubøielig og uundgåelig skjæbne var beskåret ham».
(Fulsås 2003, 40).

Det er ikke nødvendigvis så enkelt å skille den tilsynelatende kristne religiøsiteten som kommer til uttrykk i skillingsvisene fra eldre førkristne forestillinger om en skjebne eller lykke. Tanken om et guddommelig forsyn er imidlertid svært tydelig i alle de tre visene jeg har analysert, Gud ser alt og styrer alt. Det skal også understrekes at disse nok har fungert som trøsteviser, og aktørene havner som regel alltid i himmelen og lever evig salige, det er ikke snakk om fortapelse. Disse visene vil ofte blande sammen elementer og dimensjoner fra sfærer vi i dag ikke ville sett i samme lys. Det jordiske og naturlige med det guddommelige, fortiden med fremtiden. Eksempelvis vil ulykker ofte få en naturlig forklaring, som dårlig vær eller mye vind, men den vil allikevel ha en overordnet forklaring som er knyttet til Gud og et forsyn. Ulykken vil ikke være et resultat av noe verdslig man kan sette fingeren på, den vil være en del av en større kosmisk orden (Fulsås 2003, 45).

Ettersom man ser til noe allmektig, enten det er en Gud eller naturen, eller kanskje noe midt imellom, vil det heller være snakk om «fare» enn «risiko». Risiko er noe man *tar*, fare er noe man *utsettes for* (Fulsås 2003, 47, Slettan 1992, 136). De om bord «Norge» og «Bergen», ofrene for brannen i Chicago og lokalsamfunnet Åsnes, blir i likhet med Sofie Johannesdatter eksempler på hva som i ytterste konsekvens skjer dersom man distanserer seg fra Gud, faller for fristelser og blir et syndig menneske. I tillegg til et nyhetsaspekt, det å få fortalt hva som har skjedd, så vil dette kunne leses som et av hovedbudskapene visene hadde.

Midten av 1800-tallet er en tid for store omveltninger. Rundt 1850 ble det blant annet opprettet telegrambyråer, og det tok ikke lang tid før alle store europeiske byer hadde et. Også Norge var med på denne utviklingen, og i 1855 kom Den norske statstelegrafene (Kverndokk 2015, 126). Denne utviklingen innen nyhetsspredning gjorde at hendelser som sammenstøtet mellom dampskipene «Bergen» og «Norge» og brannen i Chicago kan sees som synkrone. De kan oppleves av befolkningen som samtidige. Ikke noe som hendte noen andre for lenge siden, men noe som hender i samtiden med mennesker som kanskje ligner en selv (Fulsås 2003, 90).

Reinhart Koselleck har hevdet at fortid og nåtid i et førmoderne samfunn ikke ble holdt adskilt på samme måte som vi ser det i dag, i hans egne ord kan man si at de var en del av et sammenhengende erfaringsrom. Dette er det viktig å huske på når man ser på bibelske historier og andre antikke fortellinger og hvordan de blir brukt som eksempler. Dersom man verden ut ifra en virkelighetsoppfatning som innebærer at Guds plan er uforanderlig vil fortid, nåtid og fremtid alt være del av forsynet. Forventningshorisonten vil ikke være vesensforskjellig fra erfaringsrommet. Derfor kan fortiden brukes som en fortolkningsnøkkel for å forstå samtiden og fremtiden. (Kverndokk 2015, 62-63). Med modernitet vil forholdet mellom erfaringsrom og forventningshorisont endres, og det skapes en avstand mellom disse faktorene. Det er ikke lenger slik at man kan ta utgangspunkt i fortidige erfaringer for å si noe om hvordan fremtiden vil arte seg. Dette, mener Koselleck, er spesifikt moderne og et uttrykk for en moderne historieforståelse (Eriksen 2014, 21).

Kollektivt minne og historie nedenfra-opp

Aleida Assmann mener at før man kan tenke på minner, må vi tenke på det å glemme. Hun skiller grovt sett mellom to former for glemsel, aktiv og passiv. Den aktive

innebefatter blant annet å ødelegge noe. Sensur har også vært en måte å aktivt ødelegge mentale kulturelle produkter. Det passive omhandler ikke-intensjonelle handlinger som å miste, gjemme, neglisjere, eller forlate noe. Hun argumenterer for at det er glemselen som utgjør normalen, og det å innlemme noe i minnet stikker ut som et unntak. Minnet har også en aktiv og en passiv side. Den aktive delen av minnet vil forsøke å bevare fortiden i nåtiden. Den passive bevarer fortiden i fortiden. Assmann bruker museet som eksempel på dette. Det museet har valgt å stille ut og vise frem illustrerer den aktive delen. Museet har tatt fortiden inn i nåtiden. Det som er lagret i magasiner, i kjellere og på loft er del av det passive minnet, her er fortiden fortsatt fortid. Den aktive delen velger hun å kalle *kanon* og den passive kaller hun *arkiv* (Assmann 2010a, 98).

Denne aktive dimensjonen, kanon, bygger på et lite antall normative og formative tekster, steder, personer, gjenstander og myter som er ment å kommuniseres og utgjøre en form for kollektiv identitet. Det som kommer seg gjennom denne utvelgelsesprosessen utgjør det kulturelle og kollektive minnet i et samfunn. Denne prosessen kalles kanonisering, som igjen kan oversettes til helliggjørelse. I praksis kan man si at det er det Norges Dokumentarv gjør. De utformer en form for hit-liste som utgjør de narrative vi som nasjon vil at skal representere oss (Assmann 2010a, 100-101).

En nasjonalkultur altså ikke noe som er gitt, det er noe som bygges opp, og gjerne med hjelp av utvalgte elementer fra folkekulturen. Andrew Port skriver i sin artikkel «History from Below, the History of Everyday Life, and Michrohistory»(2015) om hvordan «Folkets historie» representerer et brudd med den tradisjonelle historiografien, som i grove trekk har dreid seg om politikk, krigføring og livet til adelsmenn (Port 2015, 108). Et nasjonalistisk historiesyn innebærer et ideologisk forsøk på å skape og definere en nasjonal enhet, og en nasjonal identitet. Men når disse lange linjene blir tegnet opp, og man får skissert en felles identitet hos et folk og en nasjon, vil det kunne argumenteres for at variasjon i sosiale lag og klasser overskygges (Bhattacharya 1983, 7). Historikeren Sabayasachi Bhattacharya åpner sin artikkel «History from Below» med å sitere et manifest skrevet av en gruppe forskere fra Puerto Rico på 1970-tallet:

«We face the problem that the history presented as ours is only part of our history... What of the history of the «historyless», the anonymous people who, in their collective acts, their work, daily lives, and fellowship, have forged our society through the centuries». (Bhattacharya 1983, 3).

Han stiller altså spørsmål rundt de delene av samfunnet som ofte ikke blir representert i historiebøkene.

De delene av folkekulturen som blir ansett som det mest autentiske blir tatt med inn i en nasjonalkultur og sett på som en form for grunnlag, og et uttrykk for folkets ånd. Det er imidlertid ikke all folkekultur som er like passende å ta med seg inn i et nasjonalt prosjekt. En av grunnen til at det ikke egner seg kan være at det er for vulgært, for grovt eller på andre måter lite egnet til å bli opphøyd til noe nasjonalt (Eriksen 1999, 65-66).

På 1800-tallet ble det i Danmark samlet inn viser og sanger, og de ble utgitt i samleverker, som det danske «Udvalgte danske Viser fra Middelalderen». Disse ble folkelige idet de ble tatt ut av de rent borgerlige omgivelsene, eller oppstod hos folket, altså hos de fleste og de nederste (Horstbøll 1999, 177). Både den danske litteraturhistorikeren Rasmus Nyerup og den tyske Joseph Görres arbeidet med å få samlet og skrevet ned folkeviser og folkesagn. Også her var muntligheten det viktigste kriteriet for ekte folkelighet (Horstbøll 1999, 191).

Litteratur om kulturarv opprettholder tanken om kulturarv som en symbolsk representasjon av identitet. Særlig i forbindelse med 1800-tallets nasjonalisme og nasjonsbygging er diskursen om kulturarv noe som forbindes med en identitet knyttet til nasjon. Dette forsterkes ytterligere når det legges trykk på de universelle verdiene kulturarv er ment å ha. Dokumenter som Verdensarvkonvensjonen understreker dette prinsippet. Dette betyr igjen at andre former for identitet, som ikke passer inn i disse prinsippene, blir underrepresentert og nedvurdert (Smith 2006, 30).

Skillingstrykkene kan ganske enkelt plasseres i denne båsen med annen folkelig kultur som ikke helt egnet seg som nasjonalkultur. De kunne ha et vulgært språk, de var trykt og masseprodusert heller enn en opprinnelig muntlig og autentisk kilde, og ble generelt ansett som lavkultur. Det har ikke vært naturlig at dette skal opphøyes som noe nasjonalt felles tankegods.

Konsepter og teorier rundt kollektivt minne er tydelig i UNESCOs Memory of the World-register, og Norges Dokumentarv. De understreker med dette sin rolle som aktør i en minne- og kunnskapsproduksjon.

Skillingstrykk har tradisjonelt sett ikke vært en del av vårt kollektive minne. De ble ikke samlet inn og gjort til del av nasjonsbygging på slutten av 1800-tallet, de har ikke blitt

samlet inn eller forsket på i noen utstrekning i senere tid. I de institusjonene som har skillingsstrykk i sine samlinger har de ikke hatt noen fremtredende plass, og i Norsk Folkeminnesamling har de ligget utenfor de andre samlingene, uten å bli katalogisert eller ordnet. De kan plasseres i Assmann sin kategori passiv glemsel. Men hva har dette å si for dem som historisk dokument?

I lys av Norges Dokumentarv

Etableringen av UNESCOs verdensarvliste har vært gjenstand for kritikk fra flere hold. Kritikken går i hovedsak ut på en europeisk partiskhet. Det er en overvekt av oppføringer fra vestlige land, og ordlyden i «outstanding universal value» har blitt kritisert som eurosentrisk. Det samme har det noen mener er et skjevt fokus på bygninger og monumenter, som igjen peker i retning av en vestlig oppfatning av hva kulturarv er (Eriksen 2014, 141).

Norges Dokumentarv er en av institusjoner som skal samle inn og ta vare på vårt kollektive minne, sammen med biblioteker, arkiver og museer. De har tatt på seg å identifisere de dokumentene som bør utheves som betydningsfulle, og skal sikre disse for ettertiden, slik at fremtidige generasjoner også kan se på dem som en del av sin identitet, historie og kulturarv.

Å ilegge noe betydning, eller signifikans, kan imidlertid være svært problematisk. Hva som har «betydning» vil være svært subjektivt, både med tanke på hvilke personer og institusjoner som faktisk har makt i en slik utvelgelse, men også når det kommer til temporalitet. Som nevnt tidligere er vi produkter av vår tid, og vårt historiesyn, noe som hele tiden er i endring. Lloyd argumenterer for at det innad i utvelgesprosessen finnes en sekundær prosess, en kunnskapsproduksjon. Denne er også med på å forme et kollektivt minne, men samtidig sier den noe om hva vi som samfunn verdsetter, og dermed hva vi velger å se bort ifra. I utstrekning vil det si at man gjennom denne prosessen kan utøve en makt ovenfor minoriteter og marginaliserte grupper. Denne prosessen vil dermed over tid bidra til å opprettholde den overlegne gruppen, majoriteten, sin posisjon i samfunnet (Lloyd 2007, 55-56).

Det finnes et sett kriterier et dokument eller en samling må møte for å kunne bli vurdert til Norges Dokumentarv og MoW-registeret. Disse har, i likhet med verdensarvregisteret, fått kritikk for å være karakterisert av en vestlig tilnærming til hvordan vi ilegger

kulturarv og dokumentarv verdi og betydning. Hvem sine verdier er det som blir del av vårt kollektive minne, og hvem blir da utelatt? Selv om man kan definere begreper som verdi og betydning, er *konseptet* langt mer komplisert. Det er begreper som er høyst subjektive, og de er sosialt strukturerte (Lloyd 2007, 61-63).

I likhet med nye oppføringer til verdensarvlisten er det institusjonene selv som nominerer bidrag de mener oppfyller kriteriene. Det blir derfor institusjonenes ansvar å argumentere for at nominasjonen passer med kriteriene UNESCO har oppgitt. Dermed vil man få et register med et svært vidt spenn når det kommer til innhold, men som allikevel får samme merkelapp, «dokumentarv», og som blir sett på ut ifra det samme rammeverket og den samme formelen (Eriksen 2014, 144, Kulturrådet 2018).

Eriksen (2014) argumenterer for at det ikke er en gjenstands alder eller historisk betydning, det avhenger av om noen tar på seg rollen som arvtaker. Det handler altså om det å ta på seg et eierskap til fortiden, og det er nettopp dette som er sentralt for kulturarvsbegrepet. I tilfellet av Norges Dokumentarv er dette veldig tydelig. En myndighet på feltet har en utvelgelsesprosess, og det de mener bør stå oppført som en del av Norges Dokumentarv blir innlemmet i registeret. I tilfellet skillingstrykk kan man nærmest se det motsatte. De trykkene som er bevart har ikke blitt fremhevet på noen måte, og de har ikke blitt ansett som et materiale det er verdt å samle inn for folkemинnesamlerne, eller å forske på i senere tid.

Året 2009 ble av norske myndigheter erklært som Kulturarvår, og meningen var å feire og synliggjøre norsk kulturarv. I år, 2018, er det igjen duket for kulturarvår, som en del av EU-kommisjonens europeiske kulturarvår som markeres over hele Europa. I den forbindelse vil det bli arrangert en rekke arrangementer og prosjekter. Det blir da viktig å kunne identifisere de samtidige verdiene og bagasjen man tar med seg som har en innflytelse på hvordan man forstår kulturarv og formingen av den. Vi tar med oss en presentisme det er viktig å være seg bevisst (Eriksen 2014, 157).

I stedet for å definere dokumentarv har de en rekke søkekriterier som de som nominerer bidrag må forholde seg til. Det samme kan sies å være sant for konvensjonen som ligger til grunn for UNESCOs verdensarvliste. Etableringen av UNESCOs verdensarvliste har vært gjenstand for kritikk fra flere hold. Kritikken går i hovedsak ut på en europeisk partiskhet. Det er en overvekt av oppføringer fra vestlige land, og

ordlyden i «outstanding universal value» har blitt kritisert som eurosentrisk. Det samme har det noen mener er et skjevt fokus på bygninger og monumenter, som igjen peker i retning av en vestlig oppfatning av hva kulturarv er (Eriksen 2014, 140-141).

I Verdensarvkonvensjonens retningslinjer presenteres «outstanding universal value» som:

Outstanding universal value means cultural and/or natural significance, which is so exceptional as to transcend national boundaries and to be of common importance for present and future generations of all humanity (UNESCO 2017, 19)

Det vil altså si kulturarv som overskrider vår nåtid, og som vi vil a skal forbli kulturarv også for generasjonene etter oss (Eriksen 2014, 143).

I likhet med nye oppføringer til verdensarvlisten er det institusjonene selv som nominerer bidrag de mener oppfyller kriteriene. Det blir derfor institusjonenes ansvar å argumentere for at nominasjonen passer med kriteriene UNESCO har oppgitt. Dermed vil man få et register med et svært vidt spenn når det kommer til innhold, men som allikevel får samme merkelapp, «dokumentarv», og som blir sett på ut ifra det samme rammeverket og den samme formelen (Eriksen 2014, 144, Kulturrådet 2018).

Utvelgelsesprosess

Norges Dokumentarv har seks vurderingskriterier som ligger til grunn for utvelgelse av nye tilskudd til registeret (Kulturrådet 2018, 2). De understreker selv at de må sette begrensninger hva som føres opp i registeret, og at de ikke kan ta opp alt, uansett hvor «viktig» de kan ansees å være. De seks kriteriene er i hovedsak delt opp tematisk, og har overskriftene tid, sted, mennesker, emne og tema, form og stil, og sosial, åndelig eller kulturell verdi.

I utvelgelsesprosessen foregår det en vurdering der signifikans med utgangspunkt i disse seks kriteriene er lagt til grunn. Verdi og signifikans vil, som nevnt ovenfor, alltid være subjektivt, og det vil samtidig være styrt av en rekke utenforliggende faktorer som innflytelse og subjektivitet fra institusjonene som tar avgjørelsen, institusjonen som er eier av dokumentet, ressurser tilgjengelig og masternarrativer knyttet til ulike samfunnsgrupper. I prosessen med å utheve noe som signifikant vil man illegge dokumentet en betydning, en mening, noe som kan medføre at man enten utvider eller endrer den opprinnelige betydningen dokumentet har. Det vil kunne bli redusert til å

passer inn i en ramme og et sett kriterier som er utarbeidet av en komité (Lloyd 2007, 60).

I lys av Norges Dokumentariv og deres utvelgelseskriterier, hva slags historisk dokument kan skillingstrykkene sies å være?

Kriterium 1 – Tid: Alder i seg selv gjør ikke dokumentene betydningsfulle, men ethvert dokument er et produkt av sin tid. Noen dokumenter er av spesiell betydning for sin tid, knyttet til for eksempel kriser eller viktige sosiale eller kulturelle endringer. Et dokument kan også representere nye oppdagelser eller være «det første av sitt slag».

Som nevnt tidligere kan skillingstrykk være et godt «barometer» for ideestrømninger, holdninger og populærmentalitet i gitte tidsperioder (Alver 2003, 96, Roud 2015, 1).

De tre skillingstrykkene jeg har tatt for meg er fra siste halvdel av 1800-tallet, som ansees å være skillingstrykkenes storhets tid. Dersom man ser korpus under ett vil disse trykkene kunne sees som «typiske» skillingstrykk, både med tanke på utforming, utseende og innhold. Blant annet kan man ha sett til skillingstrykk der man har svært få andre kilder, og sett bort ifra dem når de stammer fra en tid der man ellers vil kunne finne opplysninger i aviser og annen litteratur.

Kriterium 2 – Sted: Stedet hvor dokumentene er blitt skapt, er en avgjørende faktor for deres betydning. Dokumentene kan inneholde avgjørende informasjon om et sted som er viktig for Norge. Stedet kan også i seg selv ha vært viktig for hendelsene eller fenomenene som dokumentene representerer. Dokumentene kan også beskrive fysiske omgivelser, byer eller institusjoner som i dag er borte.

Mange av skillingstrykkene, særlig nyhetstrykk, oppgir sted for hendelsene de omtaler. I alle de tre trykkene som er del av min analyse er dette en essensiell del av trykket og innholdet. Det å kunne stedfeste en hendelse som et forlis, en bybrann eller til og med et jærtegn vil gjøre noe med autentisiteten til trykket, både i sin samtid, men også i dag. Det vil kunne leses i kontekst med annen litteratur og andre nyhetskilder om hendelser som har vært viktige lokalt og regionalt, og vil kunne gi et mer nyansert bilde av hendelsen.

Kriterium 4 – Emne og tema: Dokumentenes tema kan representere spesielle historiske eller intellektuelle utviklinger innen natur- og samfunnsvitenskap eller humaniora, politikk, ideologi, idrett og kunst.

Skillingstrykkene er en svært heterogen og mangesidig sjanger, og det finnes utallige kategorier og temaer som blir tatt opp. I det første trykket jeg har tatt for meg finnes eksempler på teknologisk nyvinning i form av jerdampskip. Trykk to ser vi det som kan antas å være en vise skrevet av en utvandret nordmann i Amerika. Alternativt kan dette være en vise som er en del av et stort kommunikasjonsnettverk, og som har blitt spredd

fra Amerika til Norge. Skillingstrykkene er også noen av de eldste trykte tekstene vi har, og er eksempler på tidlige nyhetskilder.

Kriterium 5 – Form og stil: Dokumentene kan ha en spesiell estetisk, stilistisk eller lingvistisk verdi. Dokumentene kan være hovedeksempler på en presentasjon, tradisjon eller uttrykksform eller ha et format som er i ferd med å forsvinne eller som allerede har forsvunnet.

Dette er en sjanger der man blant annet kan spore en overgang fra fraktur (gotisk skrift) til latinske bokstaver. Mange av trykkene er også utsmykket med tresnitt, border og andre illustrasjoner. En form for historisk estetikk kan også være en faktor for hvorfor de tidligere trykkene har vært favorisert av forskere, at man ser til de eldre trykkene fordi de har fine utsmykninger eller en historisk patina som virker forlokkende. Her kan man altså se en indre rangering i sjangeren. En større avstand i tid kan gjøre trykket mer interessant.

Dette er en sjanger som i stor grad befinner seg i skjæringspunktet mellom det muntlige og det skriftlige, mellom materiell og immateriell kultur. Trykkene har blitt lest høyt, sunget fra, lært utenat og lært videre (Nilsson Hammar 2012, 40). Fox i (Roud 2015) hevder at man i England kan finne flere eksempler på folkekultur man tidligere har tenkt at har fantes utelukkende som muntlig kultur, men som man nå har funnet bevis for at har hatt innblanding og innflytelse av skrift og trykk. Antagelsen om at skriftkultur og det trykte ordet har vært en trussel mot det muntlige og autentiske er dermed noe som må modereres. Roud foreslår derfor at vi ikke kan snakke om en skarp dikotomi mellom muntlig og skriftlig, til tross for at man ofte snakker om en utvikling fra det førstnevnte til det sistnevnte. Det var vært en prosess med lån og kopiering frem og tilbake, sannsynligvis langt mindre forutsigbart enn tidligere antatt (Roud 2015, 4). Dette er noe skillingstrykkene vil være gode eksempler på.

Kriterium 3 – Mennesker: Den sosiale og kulturelle konteksten som dokumentene er skapt i kan gjenspeile betydningsfulle aspekter ved menneskelig handling, eller politisk, sosial, industriell eller kunstnerisk utvikling. Dokumentene kan være vitnemål om viktige aspekter ved store endringer, framskritt eller tilbakeskritt. Dokumentene kan avspeile spesielle individers eller gruppers virke.

Kriterium 6 – Sosial, åndelig eller kulturell verdi: Dokumenters viktighet kan komme til uttrykk gjennom deres sosiale, kulturelle, åndelige og religiøse verdi, med spesiell betydning for spesifikke gruppers identitet og sosiale samhörighet.

Noe av det som karakteriserer skillingstrykkene er at de er et *flyktig* medium. De omhandler ofte nyheter eller saker som var nært i tid, som politisk urolighet, bybrann,

skipsforlis. Ofte ser man viser med titler som «En ny vise!» eller «en helt ny nyhet!». Dette er med på å fremheve nyhetsaspektet ved visen og det sensasjonelle. Denne typen skillingsviser kan sees som en form for musikalsk journalistikk, en forgjenger til tabloidpressen og en fortsettelse av folketradisjon knyttet til balladesang (Shepard 1973, 21).

På 1800-tallet var nasjonsbygging en viktig faktor for forskning på og innsamling av folkeminner og folkelitteratur. Denne innsamlingen og forskningen la grunnlaget for å kunne skille ut det særegne norske, vår nasjonale identitet, og videre mot politisk selvstendighet (Eriksen and Selberg 2006, 124). Men det var altså det muntlige som sto i fokus hos folkeminnesamlerne, ikke det skriftlige. Skillingstrykket blir altså sett som «for skriftlig» for folkeminnesamlerne, men «for muntlig» i annen forskning på litteratur. Det at de er trykt gjør altså at de stilles opp mot andre former for skriftkultur, som bøker, aviser og annen litteratur.

Skillingstrykk kan som nevnt sies å være vårt første massemedium og noen av de eldste trykte tekstene vi har (Nilsson Hammar 2012, 32, Alver 2003, 96, Brandtzæg 2018, 96). De første århundrene av bøkens historie var dette ikke noe for folk flest, men for overklasse, geistlige, akademikere og handelsmenn. Bøker var lenge svært kostbart, og dermed kun for en liten del av befolkningen (Shepard 1973, 13). For de lavere klassene kan skillingstrykk ha vært en av svært få kilder til litterært stoff, og til nyheter.

Med dette vil jeg argumentere for at ut ifra Norges Dokumentarv sine egne kriterier, så kan skillingstrykkene sees som historiske dokumenter på flere måter. De kan være en inngangsport til et nedenfra-opp-blikk på deler av historien som ikke er like tilgjengelig i andre kilder. De vil kunne være gode utgangspunkt, eventuelt supplerende kilde, til steds spesifikke og lokalhistoriske hendelser, og vil kunne bidra med det som gjør krav på å være førstehåndserfaringer fra eksempelvis bybrannen i Chicago. Trykkene er eksempler på tekster som sannsynligvis har vært hovedkilden til nyheter, og generelt litterært stoff, for en svært stor del av befolkningen i en lang periode.

Skillingstrykkene er bestandige og flyktige, muntlige og skriftlige, materielle og immaterielle, alt på en gang. Jeg mener heterogeniteten og det hybride ved denne sjangeren er noe av det som har gjort at den har falt utenfor utvelgelsesprosessene. Men hva skjer med materialet dersom man skulle plassert det innenfor de rammene som er

gitt av for eksempel Norges Dokumentarv? Jeg mener at en av grunnene til å stille spørsmålstegn og være kritisk til slike utvelgelsesprosesser og begrepene som ligger til grunn, er at de kan være med på å begrense og redusere materialet for å passe inn i et sett kriterier.

6. Avsluttende bemerkninger

I denne oppgaven har jeg stilt spørsmålene: I lys av Norges Dokumentarv, hva slags historisk dokument kan skillingstrykkene sies å være? Hvilke holdninger og hvilket verdensbilde kan leses ut ifra skillingstrykkene, og hvordan kan de brukes for å forstå sin samtid?

Jeg har gjort en nærlesning av tre skillingstrykk fra siste halvdel av 1800-tallet. I denne analysen har jeg villet si noe om hvordan forfatterne av disse tekstene og deres publikum har forholdt seg til sin omverden. For å kunne gjøre dette har jeg sett tekstene i lys av de teoretiske perspektivene eksempellogikk og intertekstualitet. I møte med tekstene har jeg fokusert på å stille målrettede spørsmål, de spørsmålene som kan hjelpe meg på best mulig måte til å forstå dem som en del av en kontekst. Ved å se på tekstene som eksempler har jeg belyst en dialog mellom individet og kollektivet, mellom forfatteren og det samfunnet skillingstrykket er en del av. Ved å sette skillingstrykkene inn i intertekstuelle sammenhenger understrekes denne dialogen ytterligere, og det vil kunne bidra til en kontekstualisering. Ved å se på skillingstrykkene er del av ytringskjeder, og som tekster som er *skrevet*, ikke bare noe som *leses*, vil dette understreke hvordan de forholder seg til andre tekster, både fortidige og samtidige. Skillingstrykket er en ytring fra den som har skrevet og utgitt det, og det krever et svar fra sitt publikum. Det er en del av et nettverk av andre tekster, andre skillingstrykk, religiøse tekster, nyheter, rykter som florerer, av kommunikasjon og av informasjon.

Anne Eriksen mener måten vi forholder oss til begrepet og konseptet *kulturarv* er en moderne måte å forholde seg til fortiden på, og at dette er et historisk spesifikt begrep. Dette begrepet ligger tett opptil en tanke om kollektivt minne, hva vi som gruppe eller nasjon velger å ta vare på og utheve som en del av vår felles bevissthet og identitet. Memory of the World-programmet og den norske delen Norges Dokumentarv stiller seg i rekken av institusjoner som skal være med på å forme en fremtidig bevissthet og et narrativ knyttet til samfunnet vårt, vårt kollektive minne. De identifiserer, uthever og sikrer dokumenter de mener har en særskilt verdi, en signifikans.

Vi kan ikke huske alt. Ved å velge ut noe, så velger man samtidig bort noe annet. Jeg vil argumentere for at ut ifra Norges Dokumentarv sine egne kriterier, så kan skillingstrykkene sees som historiske dokumenter på flere måter. De vil kunne være en supplerende kilde til historie knyttet til samfunnslag som ikke er like tydelig i andre kilder. Trykkene er eksempler på tekster som sannsynligvis har vært hovedkilden til nyheter, og generelt litterært stoff, for en svært stor del av befolkningen i en lang periode. Dette vil kunne være uvurderlig materiale med tanke på en forståelse av disse gruppene.

Allikevel er ikke skillingstrykkene er noe som tradisjonelt sett har blitt valgt ut som en del av vårt kollektive minne. Denne oppgaven skal på ingen måte sees som en utvidet søknad for å få skillingstrykkene innlemmet i Norges Dokumentarv, og jeg foreslår langt ifra noen løsning på utfordringene, men vil med denne oppgaven poengtere at man i møte med begreper som kulturarv, dokumentarv, enestående universell verdi og kanon må være bevisst på, og til og med kritisk til, de prosessene som ligger bak. Det er flere sider ved skillingstrykkene som gjør at de har havnet mellom to stoler. De er både materielle og immaterielle, muntlige og skriftlige, bestandige og flyktige. De blir på flere områder «begge deler og ingen av delene» på en og samme tid. I like stor grad mener jeg dette kan si noe om kulturarvsbegrepet. At det å definere noe som kulturarv, eller dokumentarv, kan bidra til å redusere noe til en forhåndsbestemt størrelse, et rammeverk eller et sett kriterier.

Skillingstrykk har til nå ikke vært del av et større forskningsprosjekt, det er ikke utgitt faglitteratur som baserer seg på sjangeren, og det er heller ikke skrevet noen doktorgrad om emnet. Litteraturviter og Postdoktorstipendiat Siv Gøril Brandtzæg fikk i januar i år innvilget midler fra Forskningsrådet for å igangsette prosjektet «Norwegian Broadside Ballads, 1550-1950: recovering a cultural heritage». Dette vil være det første prosjektet i sitt slag, og vil blant annet innebære et digitaliseringsarbeid av et korpus som går på tvers av institusjoner. Dette prosjektet vil kunne øke både tilgjengelighet og bevissthet rundt et materiale som har vært forsømt, men som det nå sakte men sikkert gjøres plass til, også i norsk kulturhistorie.

Litteratur

Aftenposten. 1871. *Aftenposten*, 26.10.1871. Tilgjengelig fra:

<https://www.nb.no/items/ca694072a9195d4565b3ed91c3df84f5?page=0&searchText=chicago>.

Alver, Ivar. 2003. "Nyhets-skillingsviser og sanger som omhandler norsk-svenske relasjoner." *Studia Musicologica Norvegica* 29 (01):96-140.

Amundsen, Arne Bugge. 1999a. "Historiens tale og talen i historien." In *Kunnskap om Kultur: folkloristiske dialoger*, 41-69. Oslo: Novus forl.

Amundsen, Arne Bugge. 1999b. "Historiens tale og talen i historien." In *Kunnskap om kultur*, edited by Knut Aukrust and Anne Eriksen. Oslo: Novus forl.

Arkivverket. 2017. "Emigrantprotokoller fra Oslo 1867-1966." Arkivverket, lest 02.05. <https://www.arkivverket.no/utforsk-arkivene/norges-dokumentarv/emigrantprotokoller-fra-oslo-1867-1966>.

Asdal, Kristin, Trygve Riiser Gundersen, Helge Jordheim, Kjell Lars Berge, Karen Gammelgaard, Tore Rem, and Johan L. Tønnesson. 2008. *Tekst og historie : å lese tekster historisk*. Oslo: Universitetsforl.

Assmann, Aleida. 2010a. "Canon and Archive." In *A companion to cultural memory studies*, 97-108. Berlin: de Gruyter.

Assmann, J. 1995. "Collective Memory and Cultural Identity." *New Ger. Crit.* (65):125-133.

Assmann, Jan. 2010b. "Communicative and Cultural Memory." In *A Companion to Cultural Memory Studies*, edited by Astrid Erll and Ansgard Nünning, 109-119. Berlin: de Gruyter.

Atkinson, David, and Steve Roud, eds. 2015. *Street Ballads in Nineteenth-Century Britain, Ireland, and North America: The Interface between Print and Oral Traditions*. Vol. 12, *Ninet.-Cent. Music Rev.*

Austigard, Bjørn. 1998. "Breivikfonna i Nesset 1848 - Ei gammal vise ved 150-årsminnet." In *Romsdal Sogelag Årsskrift 1998*, edited by B. Austigard and Rolf Strand, 205-211. Molde: Romsdal Sogelag.

- Bachtin, M. M., and Rasmus Slaattelid. 1998. *Spørsmålet om talegenrane, Problema řečevych žanrov*. Bergen: Ariadne forl.
- Bhattacharya, Sabyasachi. 1983. "'History from Below'." *Social Scientist* 11 (4):3-20. doi: 10.2307/3517020.
- Borud, Heidi, and Øystein Aldridge. 2017. "Høyre vil kåre det beste av norsk kunst og kultur." *Aftenposten.no*, 03.01.2017. Tilgjengelig fra: <https://www.aftenposten.no/kultur/i/kVkJL/Hoyre-vil-kare-det-beste-av-norsk-kunst-og-kultur>.
- Brandtzæg, Siv Gøril. 2017. "Norwegian Broadside Ballads, 1550-1950: recovering a cultural heritage." Forskningsrådet, Lest 28.05. <https://www.forskningsradet.no/prosjektbanken/#/project/NFR/274952/Spraak=null>.
- Brandtzæg, Siv Gøril. 2018. "Skillingsvisene i Norge 1550-1950 - Historien om et forsømt forskningsfelt." *Edda* 105 (2-2018):93-109.
- Christiania Intelligentssedler. 1855. *Christiania Intelligentssedler*. Tilgjengelig fra: <https://www.nb.no/items/2c150364b7207a1234f63cbcc8d194d6?page=0&searchText=norge>.
- Digitalarkivet. 2011. "Folketelling 1885 for 1503 Kristiansund kjøpstad." Sist endret 21.01.2013, Lest 29.03. <https://www.digitalarkivet.no/source/53299>.
- Eriksen, Anne. 1999. *Historie, minne og myte*. Oslo: Pax.
- Eriksen, Anne. 2009. "Kulturarv og kulturarvinger." *Nytt Norsk Tidsskrift* 26 (03-04):474-480.
- Eriksen, Anne. 2014. "From antiquities to heritage : transformations of cultural memory." In: Berghahn.
- Eriksen, Anne, and Torunn Selberg. 2006. *Tradisjon og fortelling : en innføring i folkloristikk*. Oslo: Pax.
- Fet, Jostein. 1995. *Lesande bønder : litterær kultur i norske allmugesamfunn før 1840*. Oslo: Universitetsforl.
- Figenbaum, Peder. 2009. *Verdens fraktemenn. Norsk internasjonal skipsfart gjennom tusen år*: ABM-utvikling; Kystverket; Riksantikvaren; Fiskeridirektoratet.
- Fulsås, Narve. 2003. *Havet, døden og vêret : kulturell modernisering i kyst-Noreg 1850-1950, Samlagets bøker for høgare utdanning*. Oslo: Samlaget.

- Genette, Gerard. 2010. "Paratekster." In *Boghistroie*, edited by Jens Bjerring-Hansen and Torben Jelsbak, 91-108. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Grabes, Herbert. 2010. *Cultural Memory and the Literary Canon*. Edited by Astrid Erll and Ansgar Nünning, *A Companion to Cultural Memory Studies*. Berlin: de Gruyter.
- Harrison, Rodney. 2013. *Heritage : critical approaches*. London: Routledge.
- Hedin, Östen. 2004. "Vackra versar om den förskräckliga olyckan – om olyckshändelser i skillingstryck." *Biblis* 28:16-31.
- Hodne, Bjarne. 1973. *Personalhistoriske sagn : en studie i kildeverdi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hodne, Ørnulf. 1998. *Det norske folkeeventyret : fra folkediktning til nasjonalkultur*. Oslo: Cappelen.
- Horstbøll, Henrik. 1999. *Menigmands medie : det folkelige bogtryk i Danmark 1500-1840 : en kulturhistorisk undersøgelse*. København: Det kongelige bibliotek : Museum Tusulanums forl.
- Høgset, Oddbjørg, and Rune Johan Andersson. 1977. *Erotiske folkeeventyr*. Oslo: Universitetsforl.
- Jensen, Bernard Eric. 2008. *Kulturarv : et identitetspolitisk konfliktfelt*. København: Gad.
- Jordheim, Helge. 2001. *Lesningens vitenskap : utkast til en ny filologi*. Oslo: Universitetsforl.
- Kjus, Audun. 2010. "Eksempelet Sofie Johannesdatter." *Tidsskrift for kulturforskning* 9 (2):91-101.
- Kulturrådet. 2012a. "Arkivet etter Hjula Væveri 1855-1957." Kulturrådet, Sist endret 07.03.2018. Tilgjengelig fra: <http://www.kulturradet.no/vis-mowartikkel/-/mow-arkivet-etter-hjula-vaeveri-1855-1957>.
- Kulturrådet. 2012b. "De opprinnelige delene av Norsk folkeminnesamling: P. Chr. Asbjørnsen, J. Moe, M. Moe, S. Bugge og M.B. Landstad ca. 1830–ca. 1904." Kulturrådet, Sist endret 07.03.2018. Tilgjengelig fra: <http://www.kulturradet.no/vis-mowartikkel/-/mow-de-opprinnelige-delene-av-norsk-folkeminnesamling>.
- Kulturrådet. 2018. "Åpent for nominasjoner til Norges dokumentarv." <http://www.kulturradet.no>, Sist endret 06.04.2018, lest 11.05.2018. Tilgjengelig fra: <http://www.kulturradet.no/vis-mowartikkel/-/apent-for-nominasjoner-til-norges-dokumentarv>.

- Kverndokk, Kyrre. 2010. "Ach! Hvilken Domme-Dag, min GUD! Ach! Hvilken Dag!" – om eksemplaritet og jærtegn i dansk-norsk resepsjon av Lisboa-jordskjelvet i 1755."
- Kverndokk, Kyrre. 2015. *Naturkatastrofer : en kulturhistorie*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Lachmann, Renate. 2010. "Mnemonic and Intertextual aspects of Literature." In *A Companion to Cultural Memory Studies*, 301-356. Berlin: de Gruyter.
- Lloyd, Annemaree. 2007. "Guarding Against Collective Amnesia? Making Significance Problematic: An Exploration of Issues." *Library Trends* 56 (1):53-65. doi: 10.1353/lib.2007.0052.
- Lyons, John D. 1989. *Exemplum : the rhetoric of example in early modern France and Italy*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- McGann, Jerome. 2010. "Tekster og Tekstualiteter." In *Boghistorie*, edited by Torben Jelsbak and Jens Bjerring-Hansen, 109-126. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Morgenbladet. 1871. *Morgenbladet*, 01.10. Tilgjengelig fra: <https://www.nb.no/items/1e3b1a10629e85f809e86870ea91?page=1&searchText=amerika>.
- Nilsson Hammar, Anna. 2012. *Lyckans betydelse : sekularisering, sensibilisering och individualisering i svenska skillingtryck 1750–1850*. Lund Universitet: Agerings Bokforlag.
- Näslund, Shirley. 2010. "Den mångstämmiga monstervisan - röster, intertexter og kontexter i skillingstryck om sällsamma skepnader." *Arkiv for Nordisk Filologi* 125:127-154.
- Piø, Iørn. 1994. *Visemageren : 1800-tallets skillingsvisekonge, Julius Strandberg*. København: Strandbergs Forlag.
- Port, Andrew I. 2015. *History from Below, the History of Everyday Life, and Microhistory*: Elsevier Ltd.
- Romsdals Budstikke. 1871. *Romsdals Budstikke*, 01.10. Tilgjengelig fra: <https://www.nb.no/items/37c5dc2dbf0fc7a3f46496fd645404e6?page=1&searchText=amerika>.
- Roud, Steve. 2015. "Street Ballads in Nineteenth-Century Britain, Ireland, and North America: The Interface between Print and Oral Traditions." In *Ninet.-Cent. Music Rev.*, 319-322.

- Savin, Kristiina. 2011. "Fortunas klädnader : lycka, olycka och risk i det tidigmoderna Sverige." Sekel.
- Shepard, Leslie. 1973. *The history of street literature : the story of broadside ballads, proclamations, news-sheets, election bills, tracts, pamphlets, Cocks, catchpennies, and other ephemera*. Newton Abbot: David and Charles.
- Slettan, Bjørn. 1992. "O, at jeg kunde min Jesum prise-" : folkelig religiøsitet og vekkesliv på Agder på 1800-tallet. Vol. 9, *Studia humaniora (trykt utg.)*. Oslo: Rådet for humanistisk forskning, NAVF : Universitetsforlaget.
- Smith, Laurajane. 2006. "Uses of heritage." In. London ;,New York: Routledge.
- Solberg, Olav. 1996. "O sørgelig' tider! O trengende stand!" : krigsviser og andre skillingsviser frå Stryn. Vol. nr 141, "O sørgelig' tider! O trængende stand!". Oslo: Norsk folkeminnelag Aschehoug.
- SSB. 1921. Utvandringsstatistikk. Kristiania: Departement for Sociale Saker.
- Stavheim, Synne. 2012. "Norges dokumentarv." *Arkivmagasinet* (2):6-8.
- Stig Sørensen, Marie Louise, and John Carman, eds. 2009. *Heritage studies : methods and approaches* London: Routledge.
- UNESCO. 2002. Memory of the World - General Guidelines to Safeguard Documentary Heritage. edited by Information Society Division. Paris: UNESCO.
- UNESCO. 2013. Protecting and Promoting Global Recorded Knowledge.
- UNESCO. 2017. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention Tilgjengelig fra: <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>

Appendiks A: Transkriberte skillingstrykk

Trykk 1

To smukke Sange.

Den Første:

I Anledning af den ulykkelige Begivenhed, der tildrog sig Natten til den 10de September 1855 i Nærheden af Orø Fyr ved Christiansand, det Jern-Dampskibene «Norge» og «Bergen» stødte sammen, hvorved Norge efter kort Tid sank, og Bergen i synkefærdig Tilstand indkom til Christianssand. Af de paa Norge værende omtrent 100 Mennesker siges kun 30 at være reddede; De øvrige fandt sin Død i Bølgerne.

Sammenskrevet overensstemmende med de herom givne paa-

Lidelige Efterretninger af

Ole Røe

Skolelærer.

Den anden:

Nu har jeg endt al Verdens Møie.
Ps. 46, 2-6 V. Gud er vor Tillid og
Styrke, en hjælp i Angester, som ere be-
Funden at være saare stor. Derfor ville vi
Ikke frygte, om Jorden end forandrede, og
Bjergene bevægedes midt i havet; Om end
Bandene deri bruse og oprøres, og bjer-
gene bæve af dets stolte Bælger. Sela.
Flodens Bække skulle glæde Guds Stad,
ja det hellige Sted iblandt den høiestes Bo-
liger. Gud er midt deri; den skal ikke be-
væges; Gud skal hjælpe den, naar Mor-
genen frembryder.

Mel: Fang an, vi vil med herrens Raade.

Eller: Skal jeg nu bort fra Eder drage

- O Gud, som jeg raader i det høie Og har vor skjæbne i din haand, Du seer os Alle med dit Øie, Du snart opløser Livets Baand; Ja endog naar vi det mindst tænke Og derpaa ei beredte er, Da seer man os i Graven sænke, Adskilt fra Slægt og Venner her.
2. Vort Liv det ligner Blomsten fage; Vi blomstre, falme, svinde hen; Saa er vor Lod her alle Dage, Vi skilles hastig Ben fra Ben; Thi se, snart Døden Byttet kræver Og fører os da bort med sig, Mens Aanden sig mod himlen hæver I Pris til Gud evindeligt.
 3. Endeel i Ungdoms blide Dage Maa hastig følge Dødens Bud; Endeel maa længe Korset drage, Før de af Verden løftes ud; Endeel blir lagt i Graven rolig, Endeel, som tænke mindst derpaa, Maa tidt i havet tage Bolig, Naar de skal du af Verden gaa.
 4. Hvad, som er hendt i disse Dage, For Mange visstnok er bekjendt: Dampskibet Norge skulde drage Fra Christianssand til Hamburg hen; Der vare mange Sjæle inde, Og Skibet fort paa Bølgen gled; De tænkte ogsaa snart at finde Og glad gjense sit Fødested.
 5. Men vore Tanker ere ikke Som dine Tanker, store Gud! Alt ligger klart for dine Blikke, Naar Alt for os seer dunkelt ud. Vær da, o Sjæl, opvakt af Blunden! I dag du er som Rosen rød; hvo veed, hver snart din Tid er svunden? Maaske i morgen er du død.
 6. Det var omtrent ved Midnats-Tide; Med stille Veir var Dagen endt, og Maanen med de Stjerner blide Oplyste Himlens Firmament, At Norge paa sin Reise mødte Dampskibet Bergen i rum Sø, Som dybt i Norges Side stødte, hvorved saa Mange maatte dø.
 7. Slig Nød og Skræk ny blev blant Alle, Vist ei beskrives kan med Ord, Da Livets Sol den vilde dale For Mange, som var om bord; Endeel blev strax af Søvnens Vækket, Men hindredes at komme bort; Thi Kahyt-Døren Blev tildækket, Da Sammenstødet ny blev gjort.
 8. Endeel i Søvnens blide Drømme Snart druknede i Deres Seng; Endeel, som havde lært at svømme, Sprang over Bord i Søen hen; Men Mange, som ei dette kunde, Og med al Skræk saa Livets Maal, De maatte alle gaa tilgrunde Og drikke Dødens bittre Skaal.
 9. Endeel sprang ogsaa i de Baade, Som der fra Skibet sattes ud, At redde sig af denne Baade I Tro og Haab til Frelsens Gud; Men hvilken Gru det er at høre, At disse Baade gik omkuld; Ja Saadant maa os Alle røre, Og finde Skjæbnen forrigfuld.
 10. Den vise Salamon saa skriver, at Kjærlighed er stærk Som Død, Og disse Ord stadfæstet bliver Ved To, som der paa havet flød: En Fader saa sin Datter kjæmpe I Vandet med den visse Død, En Planke han til hende sendte, Og hun blev frelst av denne Nød.
 11. En Hæders-Daad jeg vil forklare, Som værdig er at agte paa: Da Norges Styrmand saa den Fare, At Skibet vilde undergaa, Han iler strax med Hjælp i Nøden Til dem, som i Kahytten stod Om muligt frelse dem fra Døden. Dig lønne Gud, du Sømand god!
 12. Den kjække Mand mon søge længe, Før end han fandt sig et Redskab, Hvormed han kunde Døren sprænge, Om det end gjaldt ham Livets Tab; Han fandt en Slægge i fin Skynding I denne rædselsfulde Stund, Og knused' dermed Dørens Fylding, Men da stod Vandet ham til Mund.
 13. Nu var der intet Haab tilbage, Thi strax gik Skibet under Vand; Af Mænd og Kvinder og Bagage Alt maatte gaa al Verdens Gang, Se, hvad er Støvet, Orme tære? Hvad er vor herlighed og Pragt? Det Alt forgjængeligt maa være Mod Tidens Tand og Dødens Magt.
 14. Den næste Morgen blev optaget Fem Liig af det troløse hav; Thi Gud det havde saa behaget, De skulde faa den tørre Grav; Men Flere lukked her sit Øie Til deres Venners store Sorg; Dog vil vor Fader i det høie Forsamle dem i Himlens Borg.
 15. Lad da kun Fiske Støvet tære, Naar Sjælen kun ei Lider Nød; Gud giv, at Ingen maatte være Aarsagen til de Manges Død! Alt vil af Gud for Lyset føres, Gi før Saa dog paa Dommens Dag - , Thi da, naar Doms-Basunen høres, Opklares vil og denne Sag.
 16. Men siden det dog var din Villie, O gode Gud og Fader blid! At du saa Mange vilde skille Fra Livets Møisomhed og Strid, Og hurtigt - i en Fjerdingstime - , Da ske din Villie, gode Gud! Vid deres Sjæl foruden Pine af denne Verden løftes ud!
 17. Gud trøste dem, som nu maa savne Saa mangen Ven og Broder kjær! Hist skal de dog henanden favne Og Siden aldrig skilles meer; Thi Gud de Fromme vil forene, Som skilles maa paa denne Jord, og Fryd og Glæde dem forlene; Saa siger os hans Sandheds Ord.
 18. Men vi, som endnu er tilbage Og tælle Timer, Dage, Aar, O, lad os stræbe alle Dage At naa det Maal, til Himlen gaar, Lad os da vore Lamper tænde; Thi se, Brudgommen komme skal! At vi med ham tilbage vende Ind i hans skjønne Bryllupssal.
 19. Til slutning vil jeg haabfuld bede: Tilgiv, o Gud, vor Feil og Vrøst! Vær nu vor Ven i Sorg og Glæde, O Jesu, vær vort Haab og Trøst! Og lad dit Ord os Alle lede Igjennem Tidens Dunkelhed! Modtag i Døden vore Sjæle Til evig Fryd og Salighed!

Trykk 2 – Sang om Chicago store Ildebrand den 8de og 9de Oktober 1871

Mel: Mit elskte Frankrig, dig Farvel jeg byder

Eller: Der er et Land, dets Sted er høit mod Norden

1. Historien kan ei oppvise Mage
I atten hundred Aar til sådan Brand
Som man var vidne til i disse Dage,
Den trodsed al Modstand og Strømme Vand:
Thi Flammehavet blev af Stormen jaget,
Fra Gud mod Nord som en dæmonisk Magt;
Det lød som Torden, gnistred, knaged,
braged,
Og tyve tusind Hus ble ødelagt
2. Ak! Hundred Tusind Mennesker husvilde
Det er for selve tanken grueligt
Og Massen lever nu af Gaver milde;
Men, Gud ske lov, Amerika er rigt!
Fra mange Steder kommer hjælp i Masse
Af Mad og Klæder til Nødlidende –
Gud trøste den avbre Arbeidsklasse!
Snart kommer Vinteren kold og bidende
3. To hundred otti Tusind Sjæle leve
Endnu i Stadens skaante Vesterdel,
Og femti Tusind om i Landet kræve,
At søge Slekt og Venner, Brød og Held-
Og tolke? dem den store Nød og Klage
Om Tusinder som før har Lykken havt.
Gud trøste alle i Ulykkens Dage,
Og styrke dem med Mot og Virkekraft!
4. Chikago! Man din Aske nu begræder –
I Støvet sank din Herlighed og Glands!
I Syd og Nord paa din Ruin man træder,
Hvor før var Mangt som fryded Sind og
Sands;
Hvor før var Overflod af Mad og Drikke -
Der beder man om Brød og Drikkevand -
Thi Ildens Tunger grådig alt fik slikke -
Dit Tab min Pen kun lidt beskrive kan
5. To Millioner Enshels hvete brændte,
Og femti Millioner Lumber-Fod,
Og otti Tusind Tons af Kul antændte,
Som brænder end trods Vand i Overflod -
Halv Hundred Millioner Dollars Læder
Og andre varer i uhyre Skok
Men meget faar man nu fra andre Steder;
Men meget trenger nu Den store Flok.
6. Chikago! Kjæmpestad blant Unionens
Steder!
Du var som et Vidunder i vort Land;
Fra Øst og Vest, fra Syd og Nord din' Glæder
Og lykke lokked Mange til din Strand.
Nu strømmer man fra dig til andre Steder;
Med haab om Lykke eller Levebrød –
Til Afsked, mange sukker, sørger, græder,
Og frykter hart for Vintersorg og Nød
7. Chikago! O, du har dog mange Brave,
Som viser sympati for deg, din Nød,
Til fattige uddeles mange Gaver,
Til Hungrige uddeles meget Brød,
I mange Kirker på din Vesterside,
Er Betbel, Sygehus og Fattighjem,
Hvor Mænd og kvinder, som Guds Engle
blive,
Opvarter Alle, som vil søge dem.
8. Chikago! O du har dog mange Venner
Som hjælpe kan og vil i denne Nød
Fra mange Steder, hvor man Nøden kjender,
Forsendes Pengehjælp til Hus og Brød;
Og Tusinder tiltrænger saare Huset,
Snart kommer Vinteren streng og kold og
lang.
Man haaber snart få ryddet opp i Gruset,
Og Tusind Hænder er alt sat i Gang.
9. Gud se i Naade ned til den Ulykke,
Som rammet har vår Stad i denne Tid!
Ak! saarere Mange haardt den monne trykke
Forspildt er Manges mangleaarlig Flid!
Gud hjælpe dem, som hjælpen nu vil søge -
Gud trøste dem som han kun hjælpe kan -
Gud lønne dem, som Hjælpen vil forøge -
Gud se i Naade til vår Stad og Land!
10. Man haaber at Chikago vil sig reise,
Som Phønix af sin Aske skjøn og skjær!
Man haaber snart se Staden atter kneise
Som Kjæmpen på den vestre Himisphær -
Man haaber Folket frygter Herrens Domme,
At Straffen følger Synderen i Hæl.
Guds Naade evig følge skal de Fromme!
Han gav og tog, lovsyng Immanuel

En måned efter Branden

11. Nu har man atter reist en Masse Hytter,
Og Huse på den nys avbrændte Grund,
Og Tusinder Husvilde glad inflytter,
Og takker Gud for Ly og rolig Blund;
Men ak, det bliver haardt i Vintertiden,
For dem, som er opfødt i Lykkens Skjød
Og verre om Fortjenesten blir liden,
Og de må mangle Klæder, Kul og Brød.

12. Thi Rygtet om Chikago "Storebranden",
Har lokket mange Fremmede derhen;
Thi mange Penge tjenes der med Haanden
Og dobbelt Murere og Tømmermænd
Men Kalken fryser snart, og haardt er Gruset,
Og gaar det sent – saa bliver "Basen" vred,
Men Vintren jager snart dem ind i Huset
Og naar det bliver suldt- går Lønnen ned.

13. Men endnu vrimler der som Myretuer
Paa Huse og Ruiner fjærnt og nær
Mens faldefærdig Mure står og truer
Enhver som vover komme dem for nær –
Det er te (trykkfeil?) blandet Syn af Sorg og
Glæde
At se den Kamp mod Skæbnens haarde Slag,
Og mangt et følsomt hjerte Øiet væder,

Ved Mindet om Chikagos Fire-Dag.

14. Stor sorg det er blant Venner og blant Frænder
Som tabte mange i den store Brand,
Og mange Lig er fundne som man kjender,
Og mange som man ei gjenkjende kan
To Hundred og ti gjenfundne er,
Og Resten blant Ruiner er begravet,
Begrædt af Slækt og Venner, fjærnt og nær.

15. Ak! Gruelig er alle de Ulykker
Som rammet har Amerika i Aar! –
Tillands og Vands og Mange Haardt det trykker,
Og mange liden Bod for Skaden faar,
Thi Assurancesvig og faa Procenter,
Er Dagens Thema blant det arme Folk.
Gud styrke dem, som hjelp fra ham nu venter,
Gud signe den som er i Nød en Tolk!

Tromsø. Trykt i G. Kjeldseths Bogtrykkeri

Trykk 3

En ny vise om Det forunderlige Syn,

Som blev seet i Aanæs Sogn

Den 31te December 1857

Christiania – Trykt og forlagt af A. Halvorsen. Agersgaden no. 7

1. Det gaar i denne Verden saa underligen til
Man seer saa mangelunde til Djævlens fule Spil
Han findes her og der –
Han med sin fule Skare besnære vil Enhver
2. Derfor blev Tegn og Mærker fra Himmelen os sendt,
Og hvo, som Sligt foragter, i Sindet er forvendt; -
Du Daare, tænk dig til,
Hvad det har at betyde, som her jeg syngte vil!
3. Det var i atten hundred femti syv man skrev,
Den sidste Dag i Aaret – saasnart at lyst det blev –
I Aasnæs Sogn man saa
Paa Klokkefjeldets Tinde en vældig Fæstning staa.
4. Dens Mure var af Jern, dens Porte var af Staal,
De kneiste høit i Skyen en Fjerding høit i Maal;
Kanoner og Gevær
Og rustede Soldater som Sand der fandtes der.
5. Der saa man dem opstillet i Række og i Rad
Med frygtelig Gestchter, som i beleiret Stad.
Men rundten omkring dem
Vel otte Tusind Fiener mod Bjerget storme frem.
6. De var i røde Kjoler, der lued fast som Ild;
De havde barske Miner ret som en Djævel vild,
Hos En et Sværd man saa,
Som kunde vel i Længde til Aasnæs Kirke naa.
7. Nu ret begynte Krigen; man skjød og man løb Storm;
Der blev gjort heftigt Udfald fra Fæstningens
Platform,
Tusinder blev til Liig;
Men ei en Lyd der hørtes som i en Dødningskrig
8. Tilsidst blev Borgen tagen, der blev et myrderi,
Mon Nogle strøg til Kagen man Andre satte bi.
Vi ret maa grue os;
Thi Blod af Hovedløse det strømme som en Fos.
9. Da Folket havde stirret paa dette Syn en Stund
Med Skrækkens Bleghed malet paa Kinder og paa
Mund,
Man saa det svinde bort,
Hvorafter man kan begribe, det var et Jærtegn stort.
10. Men det er ei for Intet, at Sligt sig lader see,
Thi tænk du syndig Daare paa din Omvendelse;
Og Jordens Liv er kort;
At fylde Synd os Maal, ak kun altfor snart er gjort.
11. Lad Eder her formane nu Alle og Enhver,
At I ei bliver bildet ind udi Satans Hær,
Som h??ver Dag og Nat;
Men Solden, som man høster, er helveds Pine brat.
12. Og vil du have vide, hvem denne Vise skrev –
Jeg tjent har udi Krigen, hvor selv jeg saaret blev;
Det lakker alt mod Qvæld;
Jeg ønsker Eder Alle et gudeligt Farvel.

Appendiks B: Faksimiler av Skillingstrykk

Trykk 1

Do smukke Sange.

Den Første:

i Anledning af den ulykkelige Begivenhed, der tildrog sig Natten til den 10de September 1855 i Nærheden af Drø Fyr ved Christianssand, idet Jern-Dampskibene "Norge" og "Bergen" stødte sammen, hvorved Norge efter kort Tid sank, og Bergen i synkefærdig Tilstand indkom til Christianssand. Af de paa Norge værende omtrent 100 Mennesker siges kun 30 at være reddede; de øvrige fandt sin Død i Bølgerne.

Sammenfrevet overensstemmende med de herom givne paalidelige Efterretninger af
Ole Røe.
Skottefører.

Den Anden:

Nu har jeg endt al Verdens Nøie.

Ps. 46, 2—6 B. Gud er vor Tillid og Styrke, en Hjælp i Angest, som ere befunden at være saare stor. Derfor ville vi ikke frygte, om Jorden end forandrede, og Bjergene bevagedes midt i Havet; Om end Vandene deri bruse og oprøres, og Bjergene bæve af dets stolte Bølger. Sela. Flodens Bølge skulle gløde Guds Stad, ja det hellige Sted iblandt den Høiestes Boliger. Gud er midt deri; den skal ikke bevæges; Gud skal hjælpe den, naar Mordgenen frembryder.

Lillehammer.

Trykt af S. J. Selmer.

Mel. Fang an, vi vil med Herrens Raade,
eller: Skal jeg nu bort fra Eder drage.

1. **O** Gud, som raader i det Høie Dg har vor Skjæbne
i din Haand, Du seer os Alle med dit Øie, Du snart op-
løser Livets Baand; Ja endog naar vi det mindst tænke
Dg derpaa ei beredte er, Da seer man os i Graven sæn-
ke, Afskilt fra Slægt og Venner her.

2. Bort Liv det ligner Blomsten fage; Vi blomstre, fals-
me, svinde hen; Saa er vor Løb her alle Dage, Vi stilles
hastig Ben fra Ben; Thi se, snart Døden Byttet fræver
Dg fører os da bort med sig, Mens Aanden sig mod Him-
len hæver I Fris til Gud evindelig.

3. Endeel i Ungdoms blide Dage Maa hastig følge Dø-
dens Bud; Endeel maa længe Korset drage, For de af Ver-
den løses ud; Endeel blir lagt i Graven rolig, Endeel,
som tænke mindst derpaa, Maa tidt i Havet tage Bolig,
Naar de skal ud af Verden gaa.

4. Hvad, som er hendt i disse Dage, For Mange vistnok
er bekendt: Dampskibet Norge slutte drage Fra Christians-
sand til Hamburg hen; Der vare mange Sjæle inde, Dg
Skibet fort paa Volgen gled; De tænkte ogsaa snart at
finde Dg glad gjense sit Hødested.

5. Men vore Tanker ere ikke Som dine Tanker, store
Gud! Alt ligger klart for dine Øiske, Naar Alt for os seer
dunkelt ud. Vær da, o Sjæl, opvakt af Blunden! I dag du
er som Mosen rød; Hvo veed, hvor snart din Tid er sou-
nden? Maaſte imorgen er du død.

6. Det var omtrent ved Midnats-Tide; Med stille Veir
var Dagen endt, Dg Maanen med de Søermer blide Dø-
lyste Himlens Firmament, At Norge paa sin Rejse mødte
Dampskibet Bergen i rum Sø, Som dybt i Norges Side
løbte, Hvorved saa Mange maatte dø.

7. Slig Nød og Skræk nu blev blandt Alle, Vist ei beskrives kan med Ord, Da Livets Sol den vilde dale For Mange, som der var ombord; Endeel blev strax af Sønnen vækket, Men hindredes at komme bort; Thi Kabyt-Døren blev tilbækket, Da Sammenstødet nu blev gjort.

8. Endeel i Søvnens blide Dromme Snart druknede i deres Seng; Endeel, som havde lært at svømme, Sprang over Bord i Søen hen; Men Mange, som ei dette kunde, Dg med al Skræk saa Livets Maal, De maatte alle gaa til grunde Dg driske Dødens bittere Skaal.

9. Endeel sprang ogsaa i de Vaade, Som der fra Skibet sattes ud, At redde sig af denne Vaade I Tro og Haab til Frelsens Gud; Men hvilken Gru det er at høre, At disse Vaade gif omkuld; Ja Saadant maa os Alle røre, Dg finde Sjæbnen forrigsuld.

10. Den vise Salomon saa skriver, At Kjærlighed er stærk som Død, Dg disse Ord stadfæstet bliver Ved Lo, som der paa Havet stod: En Fader saa sin Datter kæmpe I Banded med den visse Død, En Plank han til hende sendte, Dg hun blev frelst af denne Nød.

11. En Hæders-Daad jeg vil forklare, Som værdig er at agte paa: Da Norges Styrmand saa den Fare, At Skibet vilde undergaa, Han iler strax med Hjælp i Nøden Til dem, som i Kabytten stod Om muligt frelse dem fra Døden. Dig loune Gud, du Somand god!

12. Den frække Mand mon søge længe, Forend han fandt sig et Redskab, Hvormed han kunde Døren sprænge, Om det end gjaldt ham Livets Tab; Han fandt en Slægge i sin Skynding I denne rædselsfulde Stund, Dg knused' der med Dørens Jylbing, Men da stod Banded ham til Mund.

13. Nu var der intet Haab tilbage, Thi strax gif Skibet under Vand; Af Mænd og Kvinder og Bagage Alt maatte gaa al Verdens Gang, Se, hvad er Støvet, Orme tære? Hvad er vor Herlighed og Pragt? Det Alt forgjængeligt maa være Nød Tidens Tand og Dødens Magt.

14. Den næste Morgen blev optaget Fem Liig af det troløse Hav; Thi Gud det havde saa behaget, De skulde faa den tørre Grav; Men Flere luffed her sit Die Til de-

res Venneres store Sorg; Dog vil vor Fader i det Høie
Forsamle dem i Himlens Borg.

15. Lad da kun Hise Støvet tære, Naar Sjælen kun ei
Inder Nød; Gud giv, at Ingen maatte være Aarsagen til
de Manges Død! Alt vil af Gud for Lyset føres, Ei ser
— saa dog paa Dommens Dag —, Thi da, naar Doms-
Bafunen høres, Opklares vil og denne Sag.

16. Men siden det dog var din Billie, O gode Gud og
Fader blid! At du saa Mange vilde stille Fra Livets Noi-
somhed og Strid, Og hurtigt — i en Hjerdingstime —, Da se
din Billie, gode Gud! Giv deres Sjæl foruden Pine Af
denne Verden løstes ud!

17. Gud troste dem, som nu maa savne Saamangen
Ven og Broder kjær! Hist skal de dog hinanden savne Og
siden aldrig skilles meer; Thi Gud de Fromme vil forene,
Som skilles maa paa denne Jord, Og Fryd og Glæde dem
forlene; Saa siger os hans Sandheds Ord.

18. Men vi, som endnu er tilbage Og tælle Timer,
Dage, Aar, O, lad os stræbe alle Dage At naa det Maal,
til Himlen gaar, Lad os da vore Lamper tænde; Thi se,
Brudgommen komme skal! At vi med ham tilbage vende
Jub i hans skjønne Bryllupsfal.

19. Til Slutning vil jeg haabsfuld bede: Tilgiv, o Gud,
vor Feil og Brøst! Vær du vor Ven i Sorg og Glæde,
O Jesu, vær vort Haab og Trost! Og lad dit Ord os
Alle lede Igjennem Livens Dunkelhed! Modtag i Døden
vore Sjæle Til evig Fryd og Salighed!

S a n g

om

Chikago store Ildbrand

den 8de og 9de Oktober 1871.

Mel.: Mit elste Frankrig, dig harvel jeg byder.
Eller: Der er et Land, dets Sted er høit med Verden.

1. Historien kan ei opvise Mage,
I atten Hundred Aar til saadan Brand
Som man var Vidne til i disse Dage,
Den trodsed al Modstand og Strømmes Vand:
Til Flammehavet blev af Stormen jaget,
Fra Syd med Nord som en demonisk Magt;
Da lod som Torden, quistred, knaged, braged,
Da tove tusind Hus blev ødelagt.

2. Al! hundred Tusind Mennesker husvilde
Det er her selve Tanken genligt.
Og Massen lever an af Gaver milde;
Men, Gud ske lov, Amerika er rigt!
Fra mange Steder kommer Hjælp i Masse
Af Blad og Klæder til Nødlidende —
Gud troste den ubyre Arbejdsklasse!
Snart kommer Vintren kold og bidende.

3. To Hundred otti Tusind Sjæle leve
Endnu i Stadens skaante Vesterdel,
Og femti Tusind om i Landet svæve,
At søge Slægt og Venner, Brød og Geld —
Og telle dem den store Nød og Klage
Om Tusinder som før har Lykken havt.
Gud troste Alle i Ulykkens Dage,
Og styrte dem med Vred og Virkekræft!

4. Chifago! Man din Afse nu begræder —
 I Støvet fandt din Herlighed og Glæde!
 I Syd og Nord paa din Ruin man træder,
 Hvor før var Mængt som trydted Sand;
 Hvor før var Dverfled af Mad og Drifte —
 Der beder man om Brød og Driftoand —
 Thi Aldens Tunger graadig Alt fik slukke —
 Dit Tab min Pen kun lidt beskriver kan.

5. To Millioner Bushels Hvede brændte,
 Og femti Millioner Lumber-Fod,
 Og otti Tusind Tons af Kul antændte,
 Som brænder end trods Vand i Dverfled —
 Halv Hundred Millioner Dollars Væder,
 Og andre Væder i uhyre Skof!
 Men meget faar man nu fra andre Steder;
 Men meget trænger nu den store Flok.

6. Chifago! Skjæmpestad blandt Unionens Steder!
 Du var som et Vidunder i vort Land;
 Fra Ost og Vest, fra Syd og Nord din' Glæder
 Og Lykke loffed Mange til din Strand.
 Nu strømmer man fra dig til andre Steder;
 Med Haab om Lykke eller Levebrød —
 Til Klifed Mange sukker, sørges, græder,
 Og frygter hart for Vinterfjerg og Nød.

7. Chifago! o, du har dog mange Brave,
 Som viser Sympati for dig, din Nød,
 Til Fattige uddeles mange Gaver,
 Til Hungrige uddeles meget Brød,
 I mange Kirker paa din Vesterfide,
 Er Bethel, Sygehus og Fattighjem,
 Hvor Mand og Kvinder, som Guds Engle blide,
 Dyrarter Alle, som vil søge dem.

8. Chifago! o du har dog mange Venner,
 Som hjælpe kan og vil i denne Nød.
 Fra mange Steder, hvor man Neden kjender,
 Korleendes Penggehjelp til Hus og Brød;

Og Tusinder tiltrænger saare Huset,
 Snart kommer Vintren streng og kold og lang.
 Man haaber snart saa ryddet op i Gruset,
 Og Tusind Hænder er alt sat i Gang.

9. Gud se i Naade ned til den Ulykke,
 Som rammet har vor Stad i denne Tid!
 At! saare Mange haardt den moune trykke,
 Forspyldt er Manges mangecaarlig Flid!
 Gud hjælpe dem, som Hjælpen nu vil søge —
 Gud trøste dem som han kun hjælpe kan —
 Gud lønne dem, som Hjælpen vil søge —
 Gud se i Naade til vor Stad og Land!

10. Man haaber at Chifago vil sig reise,
 Som Phønix af sin Afse skjøn og skjær!
 Man haaber snart se Staden atter hveise
 Som Skjæmren paa den vestre Himelbær —
 Man haaber Folket frygter Herrens Domme,
 At Straffen følger Synderen i Hæl.
 Guds Naade evig følge skal de Fremme!
 Han gav og tog, lovsyng Immanuel!

En Maaned efter Branden.

11. Nu har man atter reist en Masse Hytter,
 Og Huse paa den nye afbrændte Grund,
 Og Tusinder Husvilde glad indflytter,
 Og takker Gud for Ly og rolig Blund;
 Men af, det bliver haardt i Vintertiden,
 For dem, som er opfødt i Lyffens Skjød
 Og værre om Førtjenessten blir liden,
 Og de maa mangle Klæder, Kul og Brød.

12. Thi Rygtet om Chifago „Storebranden“,
 Har loffet mange Fremmede derhen;
 Thi mange Benge tjenes der med Haanden —
 Og dobbelt Muzere og Tommermand —
 Men Kaffen sejser snart, og haardt er Gruset,

Dg gaar det sent — saa bliver „Basen“ vred,
Men Vintren jager snart dem ind i Huset —
Dg naar det bliver fuldt — gaar Lennen ned.

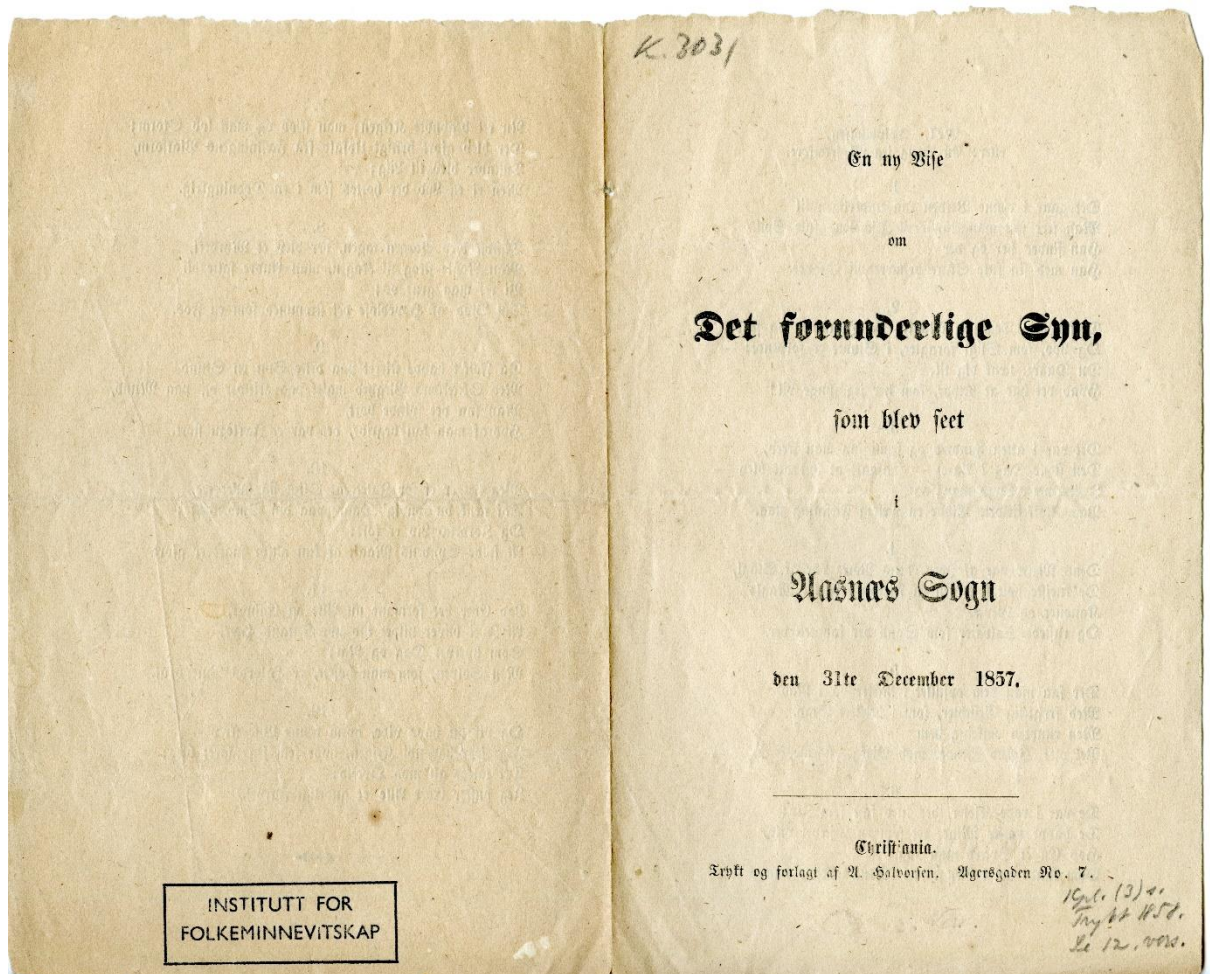
13. Men endnu vrinsler der som Myretuer
Paa Guse og Ruiner fjært og nær —
Mens faldefærdig Mure staar og truer
Gubver som vover komme dem for nær —
Det er te blandet Syn af Sorg og Glæde,
At se den Kamp mod Skjæbnens haarde Slag,
Dg mangt et felsemt Hjerte Diet væder,
Ved Windet om Ghilagos Fire-Dag.

14. Stor Sorg der er blandt Venner og blandt
Frænder
Som tabte mange i den store Brand,
Dg mange Lig er fundne som man fjænder,
Dg mange som man ei gjenfjænde kan —
To Hundred fandt sin Død i Glamaehavet,
Aan Hundrede og ti gjenfundne er,
Dg Resten blandt Ruiner er begravet,
Begrædt af Slægt og Venner, fjært og nær.

15. Al! gruelig er alle de Ulykker
Som rammet har Amerika i Nor! —
Lillands og Vands og Mange baardt det trekker,
Dg Mange liden Bod for Skaden faar,
Eti Assurancevæg og saa Precenter,
Er Dagens Thema blandt det arme Folk.
Gud styrke dem, som Hjælp fra ham nu venter,
Gud sigue den sem er i Nød en Toff!

Tromsø. Trykt i G. Kjeldseths Bogtrykkeri.

Trykk 3

K. 3031

En ny Bise

om

Det fornunderlige Syn,

som blev set

Masnæs Sogn

den 31te December 1857.

Christiania.

Trykt og forlagt af A. Holboensen, Agerøgaden No. 7.

INSTITUTT FOR
FOLKEMINNEVITSKAP

196. (2) 4.
Trykt 1857.
22. 12. 1857.

Mel. Tolstalojen,
eller: En Sang jeg vil fremføre.

1.

Det gaar i denne Verden saa underlig til
Man seer saa mangelunde til Djaevlens fule Spil.
Han findes her og der —
Han med sin fule Skare befinere vil Enbyer.

2.

Derfor blev Tegn og Mærker fra Himmelen os sendt,
Og hvo, som Eligt foragter, i Einder er forvendt; —
Du Daare, tænk dig til,
Hvad det har at betyde, som her jeg synge vil!

3.

Det var i atten hundred og femti hvo man skred,
Den sidste Dag i Maret — saasnart at lyst det blev —
I Masnes Sogn man saa
Paa Klokketjeldets Tinde en vældig Fæstning staa.

4.

Dens Mure var af Jern, dens Porte var af Staal,
De' kneiste heit i Skyen en Hjerding heit i Maal;
Kanoner og Gevær
Og rustede Soldater som Sand der sandtes der.

5.

Der saa man dem opfullet i Række og i Rad
Med frygtelig Gesichter, som i beleiret Stad.
Men rundten omkring dem
Vel otte Tusind Stender mod Bierget storme frem.

6.

De var i røde Kjoler, der lued fast som Ild;
De havde barste Miner ret som en Djaevlens vild,
Hos En et Sværd man saa,
Som kunde vel i Lengde til Masnes Kirke naa.

7.

Nu ret begyndte Krigen; man stød og man løb Storm;
Der blev gjort besigt Udfald fra Fæstningens Platform,
Tusinder blev til Lig;
Men et en Lyd der høstes som i en Dødningsrig.

8.

Tilfaldt blev Vorgen tagen, der blev et Myrderi,
Man hørte streg til Ragn, man Andre satte bl.
Vi vil maas grue os;
Til Blod af Hovedløse det strømmed som en Fos.

9.

Da Folket havde skret paa dette Son en Stund
Med Skællens Blighed malet paa Kinder og paa Mund,
Man saa det seinde hørt,
Hvorfra man saa begrib, det var et Jærtegn stort.

10.

Men det er et for Jøder, at Eligt sig lader see,
Til tank du hændig' Taake paa din Dødvendelse;
Og Jordens Liv er fort;
Al høide Synns Maal, af kun alfor snart er gjort.

11.

Lad Godt her so mane nu Alle og Enbyer,
At I ei bliver biler ind ud Saaans Hær,
Som hverder Dag og Nat;
Man Seiden, som man høster, er Gledes Pine brat.

12.

Og vil du have ride, hvem denne Bise sked —
Jeg tient har udi Krigen, hvor selv jeg saaret blev;
Der latter alt mod Døvd;
Jeg onsker Godt Alle et gudeligt Jarvel.